

KYSUCKÝ MÚZEJNÍK

2/2024
ročník 5

elektronický populárno-vedecký časopis Kysuckého múzea

KYSUCE ZNÁME I NEZNÁME • ZBIERKY A ICH OCHRANA • NOVINKY

ISSN 2729-7446

ŽILINSKÝ
SAMOSPRÁVNÝ
KRAJ

KYSUCKÉ
MÚZEUM

Obsah

Príhovor riaditeľky	3
KYSUCE ZNÁME NEZNÁME	
Vladimír Homola Ako rodák z Kysúc zbieral slová a chcel nimi spájať svet	4
Vladimír Homola Prípad Talapka – ako sa kováč z Vychylovky postavil veľkej drevárskej spoločnosti	10
Daniel Husárik Rodinné zázemie Andreja Majera	16
Mário Janík Represívne pôsobenie nemeckých vojenských a bezpečnostných zložiek na území okresu Kysucké Nové Mesto 1944 – 1945 (4. časť)	22
Alojz Kontrík Drotári zo Zákopčia v zahraničí v medzivojnovom období	28
Danka Majerčíková Historická architektúra v Kysuckom Novom Meste.....	36
Martin Turóci Firma ADLO Čadca: História (takmer) zabudnutého podniku	44
Drahomír Velička Začiatky hasičských spolkov na Kysuciach vo svetle archívnych dokumentov (1. časť)	54
ZBIERKY A ICH OCHRANA	
Daniel Husárik Milan Rastislav Štefánik v zbierkach Kysuckého múzea	60
Zuzana Jesenská K. – Martina Krkošková Malebné prvky objektov ľudovej architektúry	64
Alojz Kontrík Betlehem zo šúpolia od Eleny Zubajovej	70
NOVINKY	
Daniel Husárik – Andrea Paráčová Ohliadnutie za výstavou „Čistota pol života“	72
Alena Mozolová „Betlehy ako ich nepoznáme“ v Kaštieli Radola	78

Príhovor riaditeľky

Vážení čitatelia,

som veľmi rada, že vám opäť, už po druhý krát v tomto roku, môžem predstaviť nové číslo Kysuckého múzejníka. Obzvlášť ma teší, že ide o jubilejné, v poradí už desiate číslo, v ktorom pre vás naši pracovníci pripravili celkovo trinásť príspevkov tradične rozdelených do troch kategórií. V prvej sekcii s názvom *Kysuce známe i neznáme* nájdete príspevok mapujúci osudy takmer zabudnutého kysuckého rodáka a propagátora univerzálneho svetového jazyka Volapük Žigmunda Spielmanna. Dočítať sa taktiež môžete o príbehu Martina Talapku, ktorý sa pri obhajobe svojich práv nebál postaviť veľkej drevárskej spoločnosti. Nemenej zaujímavé a prínosné sú i ďalšie príspevky mapujúce napríklad rodinné zázemie významného kysuckého spisovateľa Andreja Majera či v poradí štvrté pokračovanie seriálu dokumentujúceho represie nemeckých jednotiek na území okresu Kysucké Nové Mesto. Množstvo zaujímavých informácií je možné nájsť i v ďalšej štvorici príspevkov venovaných problematike zákopčianskych drotárov v zahraničí v medzivojnovom období, historickej architektúre v Kysuckom Novom Meste, málo známym osudom dnes už takmer zabudnutej, no významnej čadčianskej továrne ADLO alebo počiatkom hasičských spolkov na Kysuciach.

Druhá sekcia s názvom *Zbierky a ich ochrana* je tradične venovaná našim zbierkovým fondom a v tomto čísle čitateľovi ponúka informácie o zbierkových predmetoch Kysuckého múzea vzťahujúcich sa k osobnosti Milana Rastislava Štefánika, malebných prvkoch na objektoch ľudovej architektúry v MKD vo Vychylovke a ich reštaurovaní, ako aj o zaujímavom betleheme zo šúpolia.

Záverečná rubrika *Novinky* prezentuje informácie o najvýznamnejších momentoch zo života Kysuckého múzea za uplynulý polrok. Do tohto čísla sme zaradili dvojicu príspevkov venovaných výstavám *Čistota pol života* a *Betlehem ako ich nepoznáme* inštalované v kaštieľoch v Radoli.

Verím, milí čitatelia, že nové číslo Kysuckého múzejníka vám spríjemní tento predvianočný čas a dozviete sa nové zaujímavosti z regionálnej histórie a života Kysuckého múzea. Na záver prajem všetkým čitateľom nášho periodika príjemné a poučné čítanie a všetko dobré v novom roku 2025.

Mgr. Helena Kotvasová

Dobové vyobrazenie
Viedne z roku 1886.
V tomto období v meste
žil Sigmund Spielmann
(Zdroj: www.alamy.com)

Ako rodák z Kysúc zbieral slová a chcel nimi spájať svet

MGR. VLADIMÍR HOMOLA

„Mens valik pemotons libiko e leigiko tefü digäd e gütäts. Labons tikäli e konsieni, e sötons kosädön ko ods siämü svistäl.“

Táto krkolomne znejúca veta je v umelo vytvorenom a dnes už takmer neznámom jazyku Volapük. Potreba prekonávania bariér, vrátane tých jazykových, je tak stará ako ľudstvo samo. „Iba štyri jazyky hrali v západných dejinách plne túto úlohu. Pred nástupom latinčiny ašpirovala na túto úlohu gréčtina, jazyk filozofov a evanjelií. Priestor, uvoľnený latinčinou, obsadila v 17. až 20. storočí francúzština. Nie nelogicky: univerzalisticky ponímaná kultúra poznania zodpoveda-

la svojím spôsobom princípu jednoty v Bohu v katolíckej cirkvi. Druhá polovica 20. storočia prebehne v znamení angličtiny, jazyka ekonomickej a technologickej dominancie. Trochu zjednodušene teda môžeme zhrnúť: tmelom západnej civilizácie bola postupne filozofia, teológia, kultúra, technológia.“ A práve táto požiadavka podnecovala pokusy vytvoriť jazyk, ktorý by bol jednoduchý, praktický, univerzálne rozšíriteľný, komunikačne dostatočný a predovšetkým ľahko naučiteľný. Naprieč dejinami môžeme natrafiť hneď na niekoľko viac či menej úspešných pokusov o vytvorenie tzv. medzinárodného pomoc-

Matrikel der Gemeinde von Gabrunn im Jahr 1862

Nr.	Name	Geburts- ort	Geburts- datum	Kind- er	Kind- er	Kind- er	Kind- er	Kind- er	Kind- er	Kind- er	Kind- er
1	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
2	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
3	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
4	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
5	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
6	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
7	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
8	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
9	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
10	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
11	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
12	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
13	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
14	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
15	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
16	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
17	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
18	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
19	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
20	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
21	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
22	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold
23	Leopold Kras	1860	Jan 2	1	Leopold Kras	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold	Leopold

Ein Brief, den ich dem Original "Leopold Kras" geschickt habe

Leopold Kras

Matričný záznam o narodení Žigmunda Spielmanna (zvýraznený v červenom obdĺžniku) (Zdroj: www.familysearch.org)

ného jazyka, ktorý by mal spĺňať tieto parametre. Prvým uceleným jazykom bol Universalglot francúzskeho lingvistu Jeana Pirra vytvorený v roku 1868. Tento jazyk sa však neujal a už krátko po jeho vytvorení sa ho snažil nahradiť práve spomínaný jazyk Volapük.

Volapük – v preklade doslova svetová reč/svetový jazyk bol tak vôbec jedným z prvých medzinárodných pomocných jazykov, ktorý sa na vrchole jeho slávy naučili státisíce ľudí po svete. Jeho autorom bol nemecký katolícky farár Johann Martin Schleyer, ktorý Volapük dokončil v roku 1879 a hneď nasledujúci rok aj vydal knižne. V čase svojho rozmachu existovalo vo svete takmer 300 spolkov, založených s cieľom posilňovať rozšírenie tohto jazyka. Zároveň vyšlo takmer 400 kníh a vychádzalo 25 časopisov. Výhodami tohto jazyka bolo, že sa zapisoval latinkou, každé písmeno sa vždy čítalo rovnako, deklinácia (skloňovanie) ako i konjugácia (časovanie sloves) bola len jedna a výnimky v ňom neexistovali. Jedným z nadšencov pre Volapük bol aj rodák z Čadce Sigmund/Žigmund Spielmann. Narodil sa 3. septembra 1862 v Čadci do miestnej židovskej rodiny Moritza Spielmanna a jeho manželky Catty. Narodil sa ako Zsigmond Spielman (zároveň sa neskôr objavuje aj nemecká podoba jeho mena Sigmund Spielmann). Je známe, že týždeň po svojom narodení absolvoval obrad Brit Mila (obriezku). Vzhľadom na jeho záľubu a angažovanosť v medzinárodnom hnutí jazyka Volapük možno predpokladať, že sa od mladosti zaujímal o jazyky. Počas detstva v prostredí Čadce, ako i multijazykového Rakúsko-Uhorska sa tak bežne stretával s maďarčinou, nemčinou, hebrejčinou a v neposlednom rade i so slovenčinou. V meste Čadca navyše v tomto období fungovala etablovaná

nácia (skloňovanie) ako i konjugácia (časovanie sloves) bola len jedna a výnimky v ňom neexistovali. Jedným z nadšencov pre Volapük bol aj rodák z Čadce Sigmund/Žigmund Spielmann. Narodil sa 3. septembra 1862 v Čadci do miestnej židovskej rodiny Moritza Spielmanna a jeho manželky Catty. Narodil sa ako Zsigmond Spielman (zároveň sa neskôr objavuje aj nemecká podoba jeho mena Sigmund Spielmann). Je známe, že týždeň po svojom narodení absolvoval obrad Brit Mila (obriezku). Vzhľadom na jeho záľubu a angažovanosť v medzinárodnom hnutí jazyka Volapük možno predpokladať, že sa od mladosti zaujímal o jazyky. Počas detstva v prostredí Čadce, ako i multijazykového Rakúsko-Uhorska sa tak bežne stretával s maďarčinou, nemčinou, hebrejčinou a v neposlednom rade i so slovenčinou. V meste Čadca navyše v tomto období fungovala etablovaná

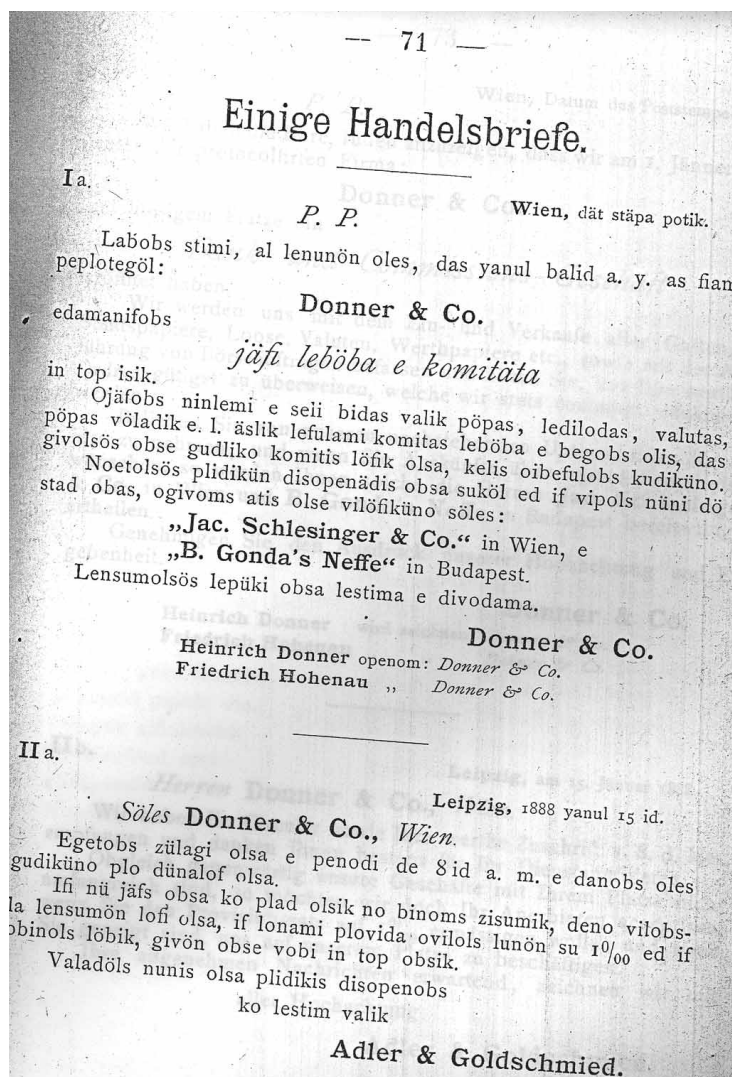
Symbol jazyka Volapük,
heslo znamená „Jedno
ľudstvo jeden jazyk“
(Zdroj: www.gloqur.de)

židovská komunita so synagógou, školou ako i vlastným cintorínom. Napríklad v roku 1832 (tridsať rokov pred jeho narodením) v meste Čadca žilo podľa záznamov 132 Židov. Ďalšie detaily jeho ranného života sú žiaľ neznáme. Intenzívny vzťah k spomínanému jazyku preukazuje aj získanie diplomu učiteľa jazyka Volapük, ktorý získal už vo veku 25 rokov. Dobovou zvyklosťou tohto obdobia navyše bolo, že sa o Volapük obvykle zaujímali ľudia, ktorí už aktívne hovorili viacerými jazykmi. Práve v tomto období (1887) svojho života sa presťahoval do Viedne, kde získal spomínaný diplom.

Jazyk Volapük v tomto období naberal predovšetkým v Európe na popularite a Žigmund Spielmann v ňom podľa všetkého videl svoje kariérne, ako i osobné možnosti. Svedčí o tom napríklad skutočnosť, že už nasledujúci rok 1888 vydal svoje prvé dielo venované tomuto umelému jazyku nazvané: *Volapük – Almanach*. V jeho predslove sám so značnou dávkou badateľného jazykového nadšenia píše v nemčine: „*Schleyerov svetový jazyk Volapük* (pozn. odkaz na Johanna Martina Schleyera – autora umelého jazyka) *má už vo všetkých štátoch Európy, najmä v Nemeckej ríši a v Rakúsko-Uhorsku*

také množstvo zanietených prívržencov, že by som sa nemýlil, ak predpokladám, že táto útlá knižočka vítaným príspevkom ku všetkému pre mnohých, pokiaľ ide o Volapük, bude. Vydaním tohto almanachu mám však za cieľ aj tých, ktorí ešte nie sú alebo nie sú dostatočne informovaní o Volapüku, uviesť do podstaty tohto jazyka, čo je primárne určené na dosiahnutie tu obsiahnutej krátkej gramatiky. Keďže táto kniha vychádza tento rok po prvý raz, prosím o zhovievavosť, ak to či ono v nej nezodpovedá všeobecným zámerom a rád v tomto smere prijmem priateľské rady. Predovšetkým vás prosím, aby ste mi dali vedieť, ak nejaké údaje, mená alebo adresy nie sú uvedené úplne správne, za čo by som vám chcel vopred poďakovať. Na tomto mieste musím po-

dĎakovať aj Dr. M. Obhlidal (pozn. Moritz Obhlidal, rakúsky lekár a v tom období aj uznávaný odborník a propagátor jazyka), Volapük akademiovi pre Rakúsko-Uhorsko, ktorý bol taký láskavý, že podrobil túto brožúru ešte pred jej vytlačením odbornej revízii, by chcel srdečne poďakovať za jeho úsilie. Končím so živým želaním, aby aj táto malá knižka prispela k ďalšiemu šíreniu Volapüku, Schleyerovho skvelého vynálezu!“

Ukážka Spielmannovho diela Volapük-Almanach für z roku 1888
(Zdroj: internet)

Samotné dielo síce Spielmann napísal vo Viedni v priebehu roku 1887, ale fyzicky vyšlo v Lipsku v nakladateľstve Eduarda Heinricha Mayera. V rovnakom roku a vydavateľstve vydal Žigmund Spielmann aj slovník s názvom *Die Weltsprache Volapük in drei Lectionen*. Jeho posledným známym dielom s tematikou je Volapük – Almanach vydaný v roku 1889. Za zmienku stojí aj skutočnosť, že Žigmund Spielmann bol

prezidentom Viedenskej vedeckej svetovej jazykovej spoločnosti.

Aj napriek jazykovej a publikačnej činnosti zaznamenal jazyk Volapük svoj vrchol v roku 1890, následne začal pozvoľne upadať, pričom začal byť čoraz častejšie vytláčaný ďalším, umelo vytvoreným, ale omnoho jednoduchším jazykom esperantom. Pre zaujímavosť dodávame, že na konci 20. storočia sa počet ľudí, ktorí Volapük ovládali na celom svete odhadoval na 20! Tak ako sa z dejín nebadane vytratil Volapük, obdobne mizne aj historická stopa takmer neznámeho kysuckého rodáka Žigmunda Spielmanna – člo-

veka vnímajúceho potrebu zrozumiteľného jazyka ako nevyhnutnosť na zlepšenie porozumenia medzi ľuďmi. Nech je tento článok oslavou a pripomienkou zabudnutých rodákov regionálnych dejín Kysúc ako i Slovenska, ktorých vízia presiahla hranice vlastnej doby a jej obmedzení. Veta z úvodu tohto článku je úryvok zo Všeobecnej deklarácie ľudských práv a v preklade znamená: „*Všetci ľudia sa rodia slobodní a sebe rovní, v ich dôstojnosti a právach. Sú obdarení rozumom a svedomím a majú navzájom konať v duchu bratstva.*“

Pramene a literatúra

Matričný záznam o narodení Žigmunda Spielmanna

SPILEMANN, Sigmund: *Volapük – Almanach*
LAFARGE, Paul: *Pük, Memory: Why I Learned a Universal Language No One Speaks*

SWEET, Henry (1911): „Volapük“. *Encyclopædia Britannica*. Vol. 28 (11th ed.). p. 178.

VYMAZAL, František: *Světová řeč volapük ve 3 lekcích*. Brno : J. Barvič, 1887.

Menade bal — püki bal!

Lekaled volapüka

plo yel

balmil jöltum jölsejöl

pelautöl fa

Spielmann Sigmund,

cifakopanal volapükakluba nolik
in Wien.

Yelüp balid.

Päzepos fa datuval volapüka, söl Schleyer Y. M.

Püb fa Mayer Eduard Heinrich
Leipzig, 16 Rossplatz.

Obálka jedného z diel Žigmunda Spielmann
(Zdroj: internet)

Parná pila v OŠČADNICI.

*Drevosklad s parnou
pílou v Oščadnici (Zdroj:
Kysucké múzeum)*

Prípád Talapka – ako sa kováč z Vychylovky postavil veľkej drevárskej spoločnosti

MGR. VLADIMÍR HOMOLA

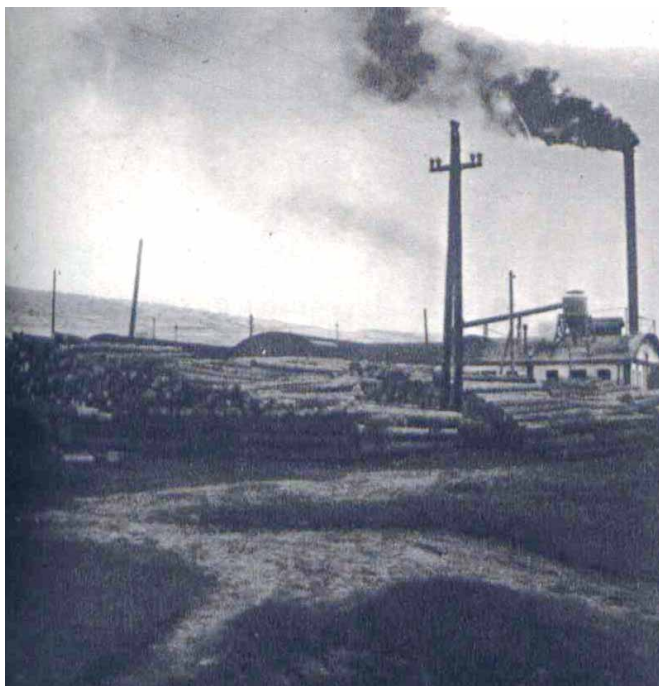
Výstavba lesnej železnice medzi Oščadnicou a dolinou Chmúra predstavovala veľký zlom v životoch miestnych obyvateľov, ako aj ráze okolitej krajiny. Málo známou skutočnosťou je, že výstavbu lesnej železnice sprevádzali kontroverzie v podobe vyvlastňovania pozemkov. Snahy o vyvlastnenie pozemkov však narazili na razantný odpor miestnych vlastníkov pôdy. Ani neskoršie fungovanie železnice a život miestnych obyvateľov neboli bezproblémové. Komplikovaný vzťah obyvateľov naprieč Bystrickou dolinou ku lesnej

železnici pramenil z rôznorodých príčin. Okrem zmieneného vyvlastnenia častí pozemkov, ktorými bolo vedené teleso železnice, predstavovali ďalšie dôvody otrasy vytvárajúce praskliny v pôde počas prechodu naložených i prázdnych súprav, hluk a v neposlednom rade aj navážky snehu na pozemky v blízkosti trate počas zimných mesiacov. V špecifickej situácii sa ocitli obyvatelia Bystrickej doliny, ktorých živobytie a prácu priamo ovplyvňovala, či dokonca ohrozovala železnica. Jedným z nich bol aj

vychylovský kováč Martin Talapka. Svoju vyhňu si založil vo Vychylovke už v roku 1901. Ako kováč pracoval až do vypuknutia „Veľkej vojny“, ako sa v tomto období súčasníkmi označovala 1. svetová vojna.

Po vypuknutí 1. svetovej vojny bol Martin Talapka mobilizovaný a vojnové roky sa mu podarilo prežiť bez ujmy na zdraví. Práve počas jeho neprítomnosti doma vo Vychylovke, v priebehu jeho prezenčnej služby v rakúsko-uhorskej armáde, bola dostavaná úzkorozchodná železnica medzi Oščadnicou a dolinou Chmúra. Len ťažko je možné si

predstaviť jeho pocity, ktoré sprevádzali šťastný návrat z frontu vystriedaný následným zistením, že len 4 metre od jeho vyhne vedie lesná železnica. Na tieto skutočnosti si Martin Talapka spomína nasledovne: „*Postavil som kovačsku djelnu roku 1901 pracoval som po dobu svetovej Wojni na vojnu som narukoval ket som sa vrátil 1918 z vojni Už som našol tuto železnicu hotovu kolo mojej djelne tato djelna je len na 4 metri otkolajnic*“. Napriek počiatočným rozpakom s razantnou zmenou situácie sa Martin Talapka vrátil do práce vo svojej niekdajšej vyhni. Pribúdajúce konflikty s firmou spravujúcou lesnú železnicu, ako aj diskomfort vyplývajúci z premávky na trati však napokon vyústili do námietky adresovanej krajinskému súdu v Bratislave. Vo svojom liste napísanom rukou 6. decembra 1937 sa sťažuje/namieta: „*Ja Martin Talapka kovač podavam namjetky proti Udeleniu Prevozneho Povolenia železnice Parnim Pohonom Oščadnica Stara Bi-*

Pohľad na drevosklad s pilou v Oščadnici
(Zdroj: Kysucké múzeum)

strica a dolina chmura tato Dolina sa Wlasne menuje Wichilovka Eduard Pick Praha VIII. Pila Palmovka Parna a Welkoopchod drevom Oščadnica na slovensku. Namjetky mam nasledovne proti hore menovanej firme.“

Okrem zvýšeného hluku s otrasmi, znepríjemňovala železnica vychylovskému kováčovi prácu aj niekoľkými nehodami. Prvý incident sa udial už v roku 1920. Nešťastnou zhodou okolností vtedy došlo k vysunutiu drevom naložených vozňov z koľajníc a následnému poškodeniu komína na jeho vyhni. Navyše k náprave škody na zrútenom komíne došlo až 5 rokov po tomto incidente! V spomínanej sťažnosti Martin Talapka spomína na tento deň nasledovne: „*W roku 1920 Wisinula sa lokomotiva s kolajnic. Wozi *nečitateľné* drevom vrutili sa na moju djelnu ktoru Wirušili *nečitateľné* zakladoch zrutil sa komin pravda tuto škodu dala firma opravit roku 1925.*“ Ďalší podobný incident sa udial aj v roku 1935: „*roku 1935 *nečitateľné**

Parná lokomotíva Gontkulák na čele nákladného vlaku s naloženým kmeňovým drevom v areáli drevoskladu v Oščadnici (Zdroj: Zbierkový fond Kysuckého múzea)

*bolo rano asi o 6 hodine som už pracoval We svojej djelni kovačskej počul som hučanie pozrem oblokom ide zhora zas naloženim drevom blesku richle us bol pri mojej djelni vlasne naproti mojej djelne sa visinul s kolajnic drevo naložene jak zapalki leteli na šetke strani kolo mojej djelne a *nečitateľne**

Vplyv železnice na svoju prácu, ako aj pocit občianskej bezmocnosti reflektoval Martin Talapka vo svojej sťažnosti. Spomína k tomu aj stratu zákazníkov obávajúcich sa o vlastnú bezpečnosť, hluk plašiaci kone jeho zákazníkov, ktoré podkúval pri svojej dielni, ako aj obavy o zdravie a samotný život. Martin Talapka svoje obavy spojené s rastúcou frustráciou opísal vo svojej sťažnosti nasledovne: „stratel som mnoho zakaznikov pre kovanie koni ponevač sa plašja pri mojej djelni od mašinki Wozi puscaju *nečitateľné* bes toho ze bi lokomotiva išla zvoznami taku richtu že mi vlasi stavaju na hlave toto ohrožovanie

mojho života i moich zakaznikov je *nečitateľné* prejazd ku kazdi den očakavam včasnu smrt nakolko *nečitateľné* a pomoc neni takéto nehodi musim znašať a tu som poplatnikom nasjeho cteneho štatú.“

Tieto incidenty a problémy však neboli jedinými rizikami, ktoré ovplyvňovali život a prácu Martina Talapku. Prevádzka parných lokomotív so sebou niesla zvýšené riziká vzniku požiaru. Rozhorúčený popolček vyletujúci z komína lokomotív ťahajúcich desiatky ton dreva naloženého na vozňoch sa stal nebezpečným pre blízke lesné porasty ako i objekty v blízkosti trate. Pre doplnenie uvádzame, že týmto spôsobom vznikol aj obrovský požiar vo Vychylovke v roku 1953 o ktorom si môžete prečítať v článku Mgr. Martina Turóciho v druhom vydaní Kysuckého muzejníka z roku 2021.

Dňa 9. decembra 1937 prebehlo miestne šetrenie podmienok za akých došlo k pre-

dĺženiu oprávnenia ku prevádzke lesnej železnice s parným pohonom Oščadnica-Stará Bystrica-Dolina Chmúra km 0.0 až km 29.024. Z tohto miestneho šetrenia bol napísaný výmer. Jeho bod 4 bol pre Martina Talapku kľúčový, keďže sa v ňom uvádza: „Povoľuje sa, aby drevená dielňa kováča Martina Talapku v km 24.240 bola na svojom mieste ponechaná. Plochy dielne, obrátené smerom ku úzkorozchodnej železnici.“ O výsledkoch uvedených vo výmere boli upovedomení Firma Eduard Pick, parná píla v Oščadnici, Mlynový a drevový priemysel v Oščadnici, Okresný úrad v Čadci a Obvodné notárstvo v Oščadnici, ktoré o výmere malo upovedomiť obecnú radu. Dňa 27.12.1937 vydal krajinský úrad výmer č. 419. 800/12-1937 zaväzujúci spoločnosť Eduard Pick v Oščadnici odstrániť nedostatky v podobe potrebných opráv na železnici. Ďalším bodom tohto výmeru bola snaha zistiť, či a za akých podmienok bolo možné vyhovieť žiadosti firmy Eduard Pick, aby lehota splnenia vybraných bodov podmienok podľa tohto výmeru bola predĺžená do konca októbra 1939.

Dňa 18. júla 1938 vydal krajinský súd ďalší výmer č. 239.702/12-1938. Ten nariaďoval jednanie na ktorom sa mali zúčastniť zapojené firmy a zástupca Oščadnice. O vyše

2 mesiace neskôr sa 16. septembra 1938 v kancelárii parnej píly firmy Eduard Pick v Oščadnici uskutočnilo stretnutie na ktorom sa zúčastnili: Ing. Stanislav Štich (technický

Výhrevňa lesnej železnice na Tanečníku
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Preprava dreva po spojenej lesnej železnici do píly v Oščadnici
(Zdroj: Zbierkový fond KM/ H 416)

Pečiatka spoločnosti
Eduarda Picka vlastníka
drevoskladu s pilou
v Oščadnici (Zdroj: ŠA ZA,
pracovisko Archív Čadca)

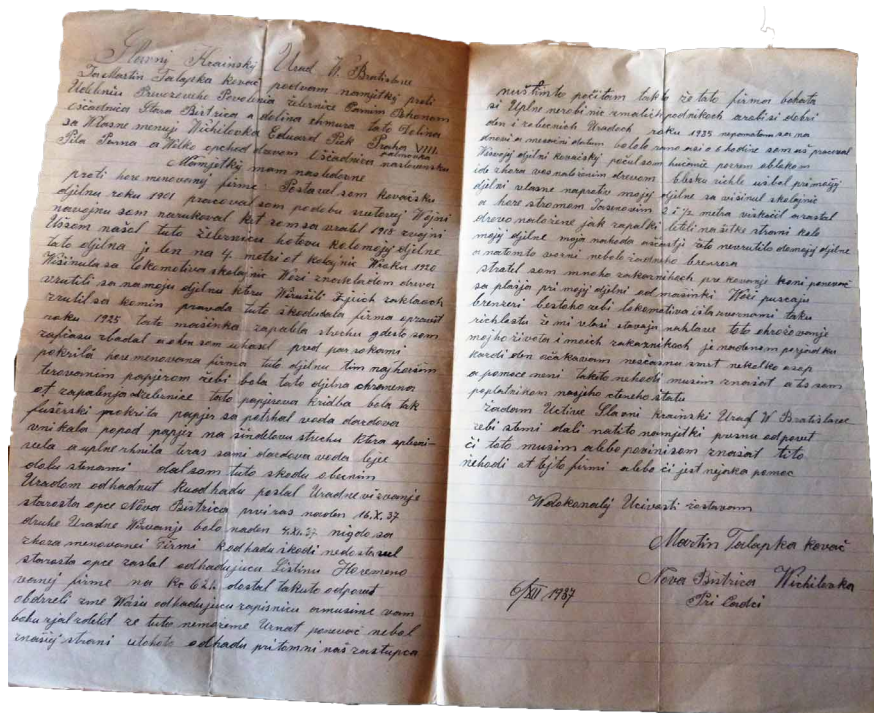

znalec), Jozef Rozner (správca lesnej železnice), Hugo Weicherz (za firmu Eduard Pick, parná píla a veľkoobchod s drevom), Ján Trúchly (starosta Oščadnice) a Rudolf Winkler (za Mlynový a drevový priemysel v Oščadnici). Predmetom tohto jednaní bolo zistiť, ako firma vyhovela predpísaným výmerom krajinského úradu zo dňa 27. decembra 1937 č. 419.800/12-1937.

Bod 3 tohto jednaní bol kľúčový pre Martina Talapku, keďže sa týkal podmienok za akých a či by vôbec bolo možné odstrániť jeho kováčsku dielňu. V spomínanom bode 3 sa konštatuje: „Ohľadom drevenej dielne kováča Martina Talapku v km 24.240 zisťuje sa, že v tejto drevenej dielni je otvorená vyheň a že preto táto živnostenská provozovňa už z toho dôvodu nevyhovuje ani predpisom stavebným, ani požiarnym, ani živnostensko-policajným a že požiarove nebezpečie v tomto objekte hrozí väčšou mierou z vnútra než železnice, ktorá prebieha vo vzdialenosti asi 5 m od kraja budovy. Táto dielňa v dobe stavby železnice na svojom mieste už jestvovala a bola ponechaná v požiarnej obvod želez-

nice, ktorý dlá vtedy platného predpisu zákonného článku XLI z r. 1881 bol 8 m. Povoľovacím výmerom bolo nariadené odstránenie tohto objektu. Napriek tomu bol objekt na svojom mieste vyše 20 rokov ponechaný v pôvodnom stave a nebol od roku 1923 provozom železnice niako poškodený.. Kováčka dielňa je nateraz krytá ohňovzdorným dehtovým papierom, čím je krytie proti požiaru dostatočne zabezpečené. Navrhuje sa, aby ešte ostatné ku železnici obrátené plochy budovy boli rovným spôsobom kryté, čím by boli proti požiaru zaistené. K tomuto sa poznamenáva, že denne ide okolo tejto budovy každým smerom iba jeden vlak t.j. 2 vlaky denne. Za uvedené podmienky môže byť táto dielňa na svojom mieste ďalej ponechaná.“

Symbolickou, ale aj právnou bodkou za touto kauzou bolo rozhodnutie v ktorom sa uvádza: „Schvaľuje sa dohoda uzavretá medzi zástupcom menovanej firmy a Martinom Talapkou, dlá ktorej dá firma na vlastné trovy sniesť šindelovú strechu jeho dielne a nahradiť ju doskovým krytím, ktoré bude zabezpečené proti hntiu a pokryté deh-

Talapkova sťažnosť
(Zdroj: SNA Bratislava)

tovým papierom. Aby si majiteľ dielne mohol v budúcnosti prípadne vznikajúce menšie škody sám opraviť, vydá mu menovaná firma k tomuto účelu ešte 1 balík dehtového papieru do rezervy. Okrem toho dá menovaná firma raz za štyri roky krytie budovy dehtovať/natrieť dehtom/ alebo zaplatí menovanému miesto dehtovania obnos Kč 100, pod tou podmienkou, že si dehtovanie prevedie sám,

alebo ho dá previesť.“ Martinovi Talapkovi sa nakoniec podarilo v právnom spore uspieť a zachrániť tak svoju vyhňu aj zdroj obživy. K zásadnému zlepšeniu jeho pracovných podmienok však napriek tomu nedošlo. Navzdory tomu je jeho príbeh aj tak dôkazom boja za vlastné práva v duchu zápasu malého proti veľkým s predobrazom starozákonného stretnutia Dávida proti Goliášovi.

Pramene a literatúra

ŽILINČÍK, Ivan: Kysucko-oravská lesná železnica. Praha : NADATUR, 1996.

MAŤUGOVÁ, Soňa – KURJAKOVÁ, Eva – TRNKA, Róbert: Zákamenné. Zákamenné : Tlačiareň Kubík, 2005.

<https://www.zakammenne.sk/obec-2/historia/prehľad-dejin-obce-zakammenne/>

Andrej Majer
v spoločnosti rodiny
Vnukovej (Zdroj: Ky-
sucké múzeum)

Rodinné zázemie Andreja Majera

PHDR. DANIEL HUSÁRIK

O katolíckom kňazovi a básnikovi Andrejovi Majerovi – Dlhomírovi Poľskom sme v predošlých číslach nášho e-časopisu publikovali už viacero príspevkov, ktoré sa týkali najmä problematiky jeho životných peripetií a literárneho diela. Dosiaľ však v publicistike i odborných štúdiách chýbala širšia sonda do rodinných pomerov Andreja Majera. Krátka pozornosť bola venovaná len Andrejovým rodičom. Čo sa týka súrodencov, uvádzal sa iba ich počet, ktorý sa článok od článku líšil. S informáciou o priezvisku druhej manželky Andrejovho otca Antona prišiel len publicista, básnik a lexikograf Štefan A. Brezány. Priezvisko však na základe ústneho podania in-

terpretoval nesprávne. Nasledovné informácie o rodine Andreja Majera sú výsledkom genealogického výskumu (skúmanie matrik), metódy výskumu oral history (informácie získané na základe rozhovorov) a interpretácií autorských básní Dlhomíra Poľského.

Anton Majer sa oženil s Veronikou rodeňou Galvánkovou 13. novembra 1861 v Kysuckom Novom Meste. Ženích mal 24 rokov, nevesta 22 rokov. Anton bol povolaním obuvník – čižmár a hospodár. Za čižmárskym klárikom pracoval húževnato. Stal sa z neho majster svojho remesla. Oddych nachádzal v tichu lesa (*Osemdesiatročný*). Vlastnil štyri diely úzkych políček neďaleko Rudiny. V lo-

kalite „Rieky“ pestovali zemiaky (*Harmónia*). Pozemky mali i na mieste zvanom „Odkysučie“ (*Ponos*). Veronika pracovala v domácnosti. V zime spriadala nite určené na výrobu a opravu topánok. Podučila sa i „kŕpať šúchy“, čiže šiť topánky (*Dedičná hruška*). Antonovi viedla účtovníctvo – robila záznamy príjmov. Medzi jej prednosti patrila usilovnosť a šľachetnosť (*Osemdesiatročný*). Manželia bývali v drevenej chalúpkke, pri ktorej stál štíhly topol. Za chalúpkou rástli slivky a hruška. Dom bol dispozične členený na pitvor, izbu a malú komoru. Vchádzalo sa cez pitvor, kde bolo uskladnené drevo a nachádzali sa tam štrichy a rôzne iné drevené truhlice. Na zemi bol piesok, ktorý zvykli prehrabávať sliepky. Štvrť domu zaberala kachľová pec s priestorom na varenie a pečenie. Výbavu izby ďalej tvorili lištva (vešiak), lavice, truhla, posteľ, stolík a almara. Na stene visel rad obrázkov. Úzka komôrka stála pri dome. Hospodársky úžitok prinášal chov prasiat a býka (*Chalúpka, Osemdesiatročný*). Manželia mali osem detí, no dospelosti sa dožili len tri.

1. Prvorodená Mária sa narodila aj zomrela v roku 1863. Žila len jeden mesiac a štyri dni.

2. O rok neskôr prišiel na svet Andrej, zvaný často aj Ondrej, v dospelosti kňaz a básnik Dlhomír Poľský. Andrej ako malý chlapec mal okrem hier aj povinnosti okolo gazdovstva. Ráno, ešte pred východom slnka vyháňal na pašu svine. Anton mal o prvorođenom synovi Andrejovi predstavy, že raz zdedí jeho remeslo: „otec pri varštaku bez mňa nechcel drať sa“ (*Zjav nočný*). Andrej si vybral kňazské povolanie s čím nebol otec stotožnený, avšak neskôr bol na syna hrdý (*Klerik*). Pokoj rodinnej atmosféry prerušil

Klerik Andrej Majer
(Zdroj: Zbierka Želmíra
Tomášková)

požiar, ktorý „strávil“ drevenú chalúčku. Náhradné bývanie zabezpečil rodine už kaplán Andrej. Sled udalostí priniesol do duše Andreja ďalšiu ranu, ktorou bola smrť milovanej matky: „Skonala mi mamička, tisíc útrap matka. / V dlhej, ťažkej nemoci, nebolo jej pomoci“ (*Zjav nočný*). Veronika Majerová, rod. Galvánková zomrela 1. júna 1894. Mala len 55 rokov. Príčinou smrti bol tumor. Andrejov vzťah k matke bol citovejší. Matka ho v štúdiu všemožne podporovala. Za týmto účelom sa neváhala ani zadlžiť. Andrej na oplátku posielal domov časť školského stipendia ako i honoráre za publikované básne. Dlhomír na matku spomínal vo viacerých básňach (*Žaloba, Sestre, Nad rakvou matky, Čo to bude?, Zjav nočný*).

Anton po smrti manželky nadviazal vzťah: „Pojal sebe babča, hej, haj! mladé, štíhlé.“ Znovu sa oženil 15. októbra 1896. Za

Mária Vnuková, rod.
Majerová (Zdroj: Kysucké múzeum)

manželku si zobral Máriu rod. Ďuranovú, pôvodom z Brezian pri Žiline. Mali spolu sedem detí. Dvojičky Štefan a Jozef sa narodili v roku 1897. Štefan žil len desať dní. Jozef žil tri mesiace. Zomrel na zápal priedušiek. Anna prišla na svet v roku 1898. Zomrela vo veku 21 rokov na španielsku chrípku. Paula narodená v roku 1901 žila jeden rok. Príčinou smrti boli osýpky. Paulu krstil aj pochovával nevlastný brat Andrej Majer, ktorý bol v tom čase kaplánom v Kysuckom Novom Meste. Sedem mesiacov sa dožil syn Koloman narodený v júli 1905. Zomrel na detské suchoty. V roku 1907 prišiel na svet syn Róbert, ktorého ďalšie biografické údaje nie sú dosiaľ známe. Ako posledný sa v apríli 1911 narodil Koloman. Zomrel v roku 1918 na španielsku chrípku. Čas však ukázal, že atraktívna manželka nebola ideálnou voľbou. No skutok sa nedal zvrátiť už aj preto, že v dome Antona

bol krdeľ detí a on sa namiesto odpočinku musel obracať, aby ich uživil. Pôst bol u nich na dennom poriadku. Ba čo viac, pri veľkom požiari Kysuckého Nového Mesta 16. augusta 1904 sa na prach obrátil aj Antonov a Máriin dom. Anton postavil provizórne bývanie a pracoval naďalej až do svojich osemdesiatich rokov, keď ho slabosť, malátnosť a triaška nadobro pripútali k posteli (*Osemdesiatročný*). Zomrel 30. septembra 1916. Andrej otcovi odpustil, vyzdvihol jeho silné ľudské stránky a prosil nebeského Otca o jeho prijatie do večnosti (*Otec, Nad hrobom, V cintorí*).

3. Anna narodená 11. apríla 1867 sa dožila šiestich rokov. Zomrela 4. novembra 1873.

4. Anton Majer mladší sa narodil 17. januára 1870. Podobne ako otec, pracoval v dospelosti aj Anton ako obuvník. Žil v obci Dlhé Pole. S Manželkou Annou, rodenou Majerovou mali dve deti. Prvorodená Matilda prišla na svet v roku 1897 v Dlhom Poli. Pokrstil ju dlhopoľský kaplán, Antonov brat Andrej Majer, ktorý sa zároveň stal jej krstným otcom. V roku 1920 sa Matilda vydala za Jozefa Pinku v Kysuckom Novom Meste. Druhou dcérou Antona a Anny Majerovcov bola Valéria. Narodila sa v roku 1898 v Dlhom Poli. Pokrstil ju taktiež Andrej Majer. Krstnými rodičmi sa stali Ján a Mária Vnukovci z Kysuckého Nového Mesta. Antonova manželka Anna zomrela v mladom veku. Mala len 23 rokov, keď v roku 1899 podľahla tuberkulóze. Švagrinu pochoval Andrej Majer v Kysuckom Novom Meste. Vdovec Anton Majer sa v roku 1902 znova oženil za Paulínu Čupákovú, rodáčku z Dlhého Poľa. Mali spolu sedem detí. Najstaršia dcéra Helena ako dospelá pracovala v závode Slovena v Žiline. Syn Milan bol povoláním obuvník. Pracoval v závode Slovena v Žiline. Počas druhej svet-

ovej vojny ho cestou z práce na Budatínskom moste zabili príslušníci nemeckej armády. Adam zomrel ako dieťa v roku 1907. Syn Félix sa vyučil za murárskeho majstra, no pracoval aj ako vedúci pracovník. Dcéra Peregrína sa vydala za Jána Holánika, ktorý v Dlhom Poli vlastnil pekáreň. Pracovala v domácnosti. Syn Emanuel (Mánuš, Mano) bol murárom. Medzi obcami Dlhé Pole a Turzovka postavil v roku 1970 Kaplnku na vrchoch – pod Vrščovnú u Jančí, ktorá bola v roku 1971 zasvätená Božskému Srdcu Ježišovmu. Syn Vladimír zomrel ako dvojmesačné dieťa v roku 1914. V rovnakom roku Anton Majer emigroval do Spojených štátov amerických. Do zámoria vcestoval loďou z nemeckého prístavu Brémy. Do prístavu Baltimore loď dorazila 26. februára 1914. Podľa úradného opisu z roku 1920 päťdesiatročný Anton meral 5 stôp a 5 palcov (165,1 cm), vážil 140 libier (63,5 kg), mal hnedú farbu vlasov a sivú farbu očí. Pracoval ako robotník. Žil na ulici Holton avenue 9502 v meste Cleveland v štáte Ohio. Išlo o jeho poslednú adresu. Zomrel 29. júna 1944. Pochovaný bol 1. júla 1944 na cintoríne Calvary v Clevelande. Andrej brata Antona opísal v básni *Ponos* očami hmotne aj duchovne strádaného kňaza-kaplána. V piatich riadkoch jednej strofy vyjadril k bratovi obdiv, sťažnosť a možno i trochu závisť. Anton bol podnikavý, nechýbali mu peniaze, aj keď sociálnym cítením veľmi neopľýval.

„Mám i bráchu, žije s polvek,
šťastia chlapík, len si ruky vystrie,
už mu dažďom rýnske pršia bystré.
Však preň skap hoc, kedykoľvek,
nedbá ten, čo žije s polvek.“

5. Andrejova sestra Mária prišla na svet 10. mája 1873. V dospelosti sa vydala za ko-

Paulína Majerová
a Anton Majer (Zdroj:
Kysucké múzeum)

váčskeho majstra Jána Vnuka. Svadobný obrad sa konal 16. mája 1894 v Kysuckom Novom Meste. Mária pracovala v domácnosti. Manželia mali osem detí: Valér Emil, Antónia, Gabriella Kamilla, Hedviga, Etelka, Aranka Eugenia, Vilma Ludmila a Alexander Ernest. Všetky deti pokrstil Andrej Majer, ktorý im údajne aj dal mená. Andrej bol dokonca krstným otcom Gabrielle Kamille i Vilme Ludmile. Dospelosti sa nedožila Gabriella Kamilla, ktorá zomrela 10. marca 1902 vo veku nedožitých piatich rokov na záškrt. Krstnú dcéru pochoval jej krstný otec. Smutnú udalosť zvečnil v básni *Nárek matkin*. Prvorodený Valér v rokoch 1927 – 1951 pracoval ako tajomník Spolku svätého Vojtecha. V Kysuckom Novom Meste založil spevácky a hudobný krúžok Hlahol a pôsobil aj v spolku akademikov Kysučan. Bol autorom viacerých učebníc pre základné školy. Vynikol

Pravdepodobne
Móric Majer (Zdroj:
Kysucké múzeum)

tiež ako prekladateľ zahraničnej literatúry. Antónia bola poštová úradníčka. Hedviga a Etelka pôsobili ako učiteľky prvého stupňa základnej školy. Aranka pracovala pravdepodobne ako poštová úradníčka. Alexander Ernest pracoval ako prednosta daňového úradu v Spišskej Starej Vsi, neskôr na daňovom úrade v Lučenci, potom v podniku Raj (Reštaurácie a jedálne) v Lučenci a učňovskej škole v Lučenci ako účtovník. Od roku 1945 do októbra 1947 bol štátnou mocou internovaný v ruskom gulagu na Sibíri pri pohorí Ural. Po návrate z gulagu bol celý život prenasledovaný štátnou bezpečnosťou. U sestry Márie býval Andrej počas kňazského odpočinku, t. j. od júla 1930 až do svojej smrti v roku 1935. S rodinou Vnukovou udržiaval veľmi dobré vzťahy, o čom svedčia fotografie z rodinných výletov či posedení alebo blaho-

priania k jubileám na pohľadniciach, ktoré Andrejovi do Horného Vadičova posielala poštou práve sestra Mária. Sestre daroval Andrej ešte pred svojou kňazskou vysviackou modlitebnú knižku *Ježiš moja žiadosť* (Turčiansky Sv. Martin, 1888) s vlastnoručným prípisom: „Na pamiatku svojej sestre Marie / Budapešť 30. mája 1889.“ Voľné stránky knihy slúžili nasledujúce roky ako rodinná kronika. Rodine daroval Andrej aj svoju dvojväzbovú knižnú prvotinu *Spisy básnické Dlhomíra Poľského* s prípisom: „Na znak úcty lásky a blahoželania Dlhomír Poľský (Andrej Majer), Horný Vadičov 30. novembra 1926.“ Sestre v zbierke venoval rovnomenú báseň. Mária zomrela na astmu 30. mája 1941 v čadčianskej nemocnici. Pochovaná bola v rodnom Kysuckom Novom Meste.

6. Andrejov mladší brat Ján narodený 5. mája 1876 sa ako dieťa utopil v rieke Kysuca. Stalo sa tak 11. augusta 1882. Mal len šesť rokov. Strhol ho vodný vír pri detskom objavovaní sveta vrbín brehového porastu rieky. Udalosť sa stala vyše Budatínskej Lehoty. Telo bez známok života našli až vo Vraní. Očitým svedkom udalosti bol brat Andrej, ktorý bol aj Jankovým sprievodcom pri vychádzke. Brata mal veľmi rád. Zvykol ho k sebe privinúť a pohladkať po ryšavých vláskoch, čo mu brat opätovoľ vrúcny objatím a bozkom. Aby sa Janko nenudil, Andrej ho vyučoval. Keď Janko tonul vo vode, Andrej mu nevedel nijako pomôcť. Kvôli bratovej tragickej smrti sa Andrej často trápil. Brata sprítomnil vo viacerých básňach ako *Rozpomienka*, *Ponos*, *Dedičná hruška* či *Rusalky*.

7. Móric prišiel na svet 24. februára 1879, podobne ako všetci jeho súrodenci v Kysuc-

kom Novom Meste. Dátum a miesto jeho úmrtia nateraz nepoznáme, ale s veľkou pravdepodobnosťou zomrel niekedy pred februárom roku 1897, nakoľko Andrej vtedy už spomínal len brata Antona (*Ponos*). Meno Móric spomína Dlhomír v básni *Zápis* (1915). Recipientovi predkladá ako „velebná trojka,“ a to Móric, Veron a Ondrej kráčali pešo do Žiliny na zápis do miestneho gymnázia. V tomto prípade je však otázne či ide o brata, prí-

padne matku Veroniku, ak vezmeme do úvahy, že Andrej prvý ročník gymnázia absolvoval už v školskom roku 1877/78. V skutočnosti by muselo ísť o zápis do štvrtého ročníka a aj to by matka Veronika skôr ročného chlapca niesla akoby sám kráčal.

8. Jozef narodený 2. júna 1882 žil len dva mesiace. Zomrel 31. júla 1882. Ako príčina smrti je uvádzaná celková telesná slabosť.

Pramene a literatúra

BREZÁNY, Štefan A.: Básnik Dlhomír Poľský-Andrej Majer. In: *Sloboda*, 1969, roč. 24, č. 14 (4. 4. 1969), s. 6.

POĽSKÝ, Dlhomír: *Spisy básnické Dlhomíra Poľského I*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1925.

POĽSKÝ, Dlhomír: *Spisy básnické Dlhomíra Poľského II*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1926.

Matrika pokrstených KNM 1833 – 1865, zv. X. [online]

Matrika pokrstených KNM 1866 – 1886, zv. VIII. [online]

Matrika pokrstených KNM 1896 – 1909, zv. I. [Farský úrad KNM]

Matrika pokrstených KNM 1910 – 1925, zv. II [Farský úrad KNM]

Matrika zomrelých KNM 1896 – 1925, zv. XVI. [Farský úrad KNM]

Matrika zomrelých KNM 1926 – 1941, zv. XIX. [Farský úrad KNM]

Matrika sobášných KNM 1885 – 1896, zv. XII. [online]

Matrika zomrelých Dlhé Pole [online]

Matrika pokrstených Dlhé Pole [online]

ŠA ZA so sídlom v BY, ZCM, i. č. 420, Matrika pokrstených KNM 1866 – 1886, zv. XI.

Podakovanie autora za ústretovosť a trpezlivosť:

Pani Želmíra Tomášková (Kysucké Nové Mesto)

Pani Emília Gjablová (Dlhé Pole)

Pani Klára Trhačová (Dlhé Pole)

Pán dekan Peter Holbička (Kysucké Nové Mesto)

Pán Peter Hlavatovič (Kysucké Nové Mesto, Dlhé Pole)

Represívne pôsobenie nemeckých vojenských a bezpečnostných zložiek na území okresu Kysucké Nové Mesto 1944 – 1945 (4. časť)

MÁRIO JANÍK

15. január 1945 Stará Bystrica

Mobilná jednotka Einsatzkomanda 13 so sídlom v Žiline vyviezla 10 príslušníkov odboja zo žilinskej väznice do Starej Bystrice. V lokalite „Na Bažiarni“ ich všetkých povraždili. Na Kysuciach našli svoj hrob odbojáři zo Žiliny a okolia: **Juraj Dorčík, Pavol Greguš, Svätopluk Písecký, Rudolf Krška-Mizera, Rudolf Forbák-Jandík, Eduard Scholz** a štyria neznámi vlastenci. Vtedajší lesný manipulant **Ignác Tabak**, očitý svedok popravy si neskôr zaspomínal pri príprave publikácie *Bojom k víťazstvu II* (autor Juraj Velebír, 1980): „Vrátil som sa z revíru, už sa začalo stmievať. Bolo čosi okolo šiestej – siedmej, keď na rýnok prišlo niekoľko nákladných áut. Cestu do poľa zablokovali. Jedno z áut sa pustilo ďalej do poľa, smerom k potoku. Od kancelárie terajšej Drevoúnie (r. 1980, pozn. autora) to bolo vari 50 metrov. Vyšiel som von a spoza plota som sa pozeral, kam smeruje. Auto zastalo, motor bežal, a z neho začali zoskakovať zaistenci. ozvali sa výstrely. O chvíľu sa auto pohlo späť. Vládny komisár obce **Pastýrik** začal po dedine zháňať mužov, aby prišli zakopať mŕtvych. Bolo ich asi jedenásť. Po vojne boli premiestnení na cintorín.“ Pre úplnosť dodávam, že obecná

kronika v Starej Bystrici (ktorá bola vedená v povojnových rokoch a k udalostiam 2. svetovej vojny sa vracia retrospektívne nakoľko pôvodná zhorela pri oslobodzovacích bojoch o obec) nesprávne datuje túto udalosť na deň 9. január 1945.

Stará Bystrica niekedy na jar 1945

Podľa výpovede miestneho farára uvedenej v Pamätnej knihe citujem: „*Nemci sa rozhodli popraviť 20 občanov. Ako hlavnú príčinu uvádza, že Nemci sa domnievali, že obyvateľstvo schválne poškodilo telefónne spojenie nemeckého štábu. Nemci vykopali vo farskej záhrade masový hrob, avšak k popravam nedošlo, keďže miestna posádka bola náhle odvolaná a nové prišlé vojsko zaujalo ihneď palebné postavenie v pripravenom obrannom pásme*“. Je možné domnievať sa, že represívne jednotky SS, ktoré sa chystali vykonať popravu obyvateľov, boli stiahnuté z bojovej línie a boli nahradené pravidelnými bojovými jednotkami Wehrmachtu.

Vranie, Žilina apríl 1944

Obeťou fašistického teroru sa stal i 20-ročný mladík **Eduard Oravec** z Vrania. O okolnos-

tiach jeho vraždy podáva svedectvo obecná kronika z čias, keď bolo Vranie samostatnou obcou, patriacou do okresu Kysucké Nové Mesto. Keďže však kronika je vedená retrospektívne, môže obsahovať i drobné nepresnosti a neupresňuje ani dátumy udalostí.

V noci 14. apríla prepadla partizánska jednotka postupujúca z Lalinka stráž nemeckého vojenského veliteľstva zriadeného v obci. Stráž tvorili dvaja maďarskí vojaci, ktorí v prestrelke padli. Nasledujúceho dňa prebehlo vyšetovanie, ktoré zistilo, že strelba sa začala v miestnej časti Kuliná, konkrétne od domu **Štefana Oravca**. Domová prehliadka uvedeného domu sa konala v skorých ranných hodinách. Pri posteli, kde spal neplnoletý Eduard Oravec boli nájdené zablatené topánky, čo vyvolalo podozrenie z partizánskej činnosti. Po dôkladnom prehľadaní domu sa našla na povale stará hrdzavá puška. Po krutom výsluchu bol chlapec odvedený. Pri presune nemeckej jednotky so zajatcom uprostred dediny niekto nezistený podal Nemcom informáciu, že v dome Jozefa Jakubčíka sú zhromaždení väzňaci občania obce, čo bolo vyhodnotené ako nedovolené zhromažďovanie a podozrenie z partizánstva. Uvedený dom bol zaistený a obsadený so všetkými prítomnými osobami. Aj keď, ako neskôr vyšlo najavo, v tomto prípade nešlo o partizánov, ale o skupiny kartárov, ktoré sa tu schádzali po výplatách, všetci prítomní boli zaistení a zadržaní v pivnici. Následne Nemci vyslali spojku do Žiliny pre posily. V tento deň sa konal pohreb dvoch padlých maďarských vojakov. Všetci obyvatelia očakávali, že obec bude represívne postihnutá za uvedený incident. Po pohrebe dorazili Nemcom posily a zaistených odviezli

Stará Bystrica. Jeden zo zavraždených Eduard Scholz, prieskumník 2. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika (Zdroj: Juraj Velebír – Bojom k víťazstvu II.)

na nemecké veliteľstvo do Žiliny. Nikto neveril tomu, že by sa ešte vrátili. Avšak vo večerných hodinách, keď vyšetovanie preukázalo, že proti zaisteným neexistujú žiadne dôkazy, ktoré by ich usvedčovali z partizánskej činnosti, začali sa všetci vracieť domov. Všetci okrem Eduarda Oravca. Po niekoľkých dňoch dorazila do obce správa, že Eduard bol videný pri prevoze autom smerom na Tepličku nad Váhom spolu inými zadržanými. V ten istý deň (?) pracoval na oprave budatínskeho mostu obyvateľ Vrania **Štefan Voštenák**, ktorý si všimol niečo nezvyčajné, zachytené na mostnom pilieri. Po dlhšej námahe sa mu podarilo vytiahnuť na breh mužskú mŕtvolu. V nej spoznal svojho spoluobčana Eduarda Oravca, ktorý bol spolu s inými zadržanými zastrelený a hodený do Váhu. O spôsobe

Nesluša. Náhrobný
kameň rodiny Liskovej
na cintoríne v Nesluši
s menom popraveného
Štefana ml. (Foto:
Mário Janík)

popravy vypovedala veľká diera po strelnej rane v zadnej časti hlavy. Telesné pozostatky Eduarda Oravca boli prevezené do rodnej obce, kde boli pochované na miestnom cintoríne.

30. apríl 1945 Nesluša

V tento deň už front postupoval cez Kysucké Nové Mesto k Nesluši. Nemecká obrana pozostávala iba z niekoľkých desiatok vojakov ozbrojených iba ručnými zbraňami. Za tejto, pre Nemcov bezvýchodiskovej situácie, sa im podarilo zajať **Štefana Liska**, ktorý bol bez legitimácie. Pravdepodobne bol vyslaný ako spojka na zistenie pozícií a sily nepriateľa. Po osobnej prehliadke bol u neho nájdený ručný granát. Mladého partizána odviekli Nemci do blízkeho lesíka, kde ho popravili. Neskôr jeho telesné pozostatky našli miestni občania

v plytkom hrobe prihádzanom kameňmi a čečinou. Štefanova mŕtvola bola brutálne zohavená – mala prestrelenú hlavu i brucho a vyklané oči. Tento incident využili Nemci na rozbehnutie represíí voči obyvateľom Nesluše. Bolo zatknutých 280 mužov. Kronikár uvádza: „...rozbehli sa po domoch a kde našli mužov, odviekli ich do stodoly u **Filipa Chovaniáka**, kde ich zavreli ako rukojemníkov. Čo bude? Postrieľajú nás. Keď iní videli, čo sa robí, začali utekať z obce a Nemci po nich páliť z pušiek a samopaľov“. Málo chýbalo aby sa Nesluša zaradila do dlhého zoznamu slovenských obcí postihnutých masovým vraždením fašistických jednotiek...Nestalo sa tak iba vďaka tomu, že pozorovatelia Červenej armády, ktorí mali svoje pozorovacie stanovište na vrchu Vretn, zbadali, čo sa v obci deje a odtiaľto riadili paľbu na nemecké po-

zície. (Pani Apolónia Kalčáková z osady Suchá patriacej do Nesluše mi povedala, že Rusov na vzniknutú situáciu upozornila jedna z miestnych žien, ktorej sa podarilo prekročiť frontovú líniu a presne popísala miesto, kde sa zdržiavali nemeckí a maďarskí vojaci). Zadržaní muži využili následný zmätok, vylomili vráta na stodole a rozutekali sa.

30. apríl 1945 Ochodnica

V posledný aprílový deň roku 1945 prechádzala obcou smerom na osadu Petránky nemecká hliadka za účelom prieskumu ústupových trás pred blížiacim sa frontom. Menšia trojčlenná priezvedná jednotka bola v priestore Kamenného mostu prepadnutá príslušníkmi partizánskeho oddielu „Sloboda“, pričom bol pri prestrelke ťažko zranený jeden z nemeckých vojakov. Ostatní dvaja vojaci z miesta ušli po koryte potoka späť do obce, kde o incidente informovali svojho veliteľa a zároveň identifikovali ako páchatelov mužov z obce. Nemecký veliteľ ako protiopatrenie zvolil represiu v najťažšej forme – popravu civilistov, pretože predpokladal, že na prepade sa podieľali obyvatelia Ochodnice. Dal zaistiť, predviesť a nastúpiť pred popravčiu čatu 20 mužov zaistených v Ochodnici. V popoludňajších hodinách bolo všetko pripravené na popravu. Bol pripravený guľomet s plným zásobníkovým pásom, proti ktorému stáli Anton Bibík, Jozef Bibík, Justín Mrenka, Vincent Halúzka, Štefan Bibík, Juraj Mlich mladší, Jozef Kocán, Filip Hurtoš, Dionýz Sága, Jozef Belanský mladší, Rehor Adámek, Anton Mizera, Marek Mokán, Martin Kubičár, Vavrín Belanský, Ján Pijak, Benedikt

Čuntala, Štefan Slezák, František Kalina z Bratislavy a N. Bubík z Kysuckého Nového Mesta. Hrozilo, že dôjde ku krvavému masakru, avšak o životy zaistených začali bojovať starosta V. Lazárek, farár J. Hollý spolu s Jozefom Škriňom, ktorý ovládal nemčinu. Títo nemeckého veliteľa presviedčali, ba ho i na kolenách prosili, aby nepreviedol popravu, lebo diverznú akciu určite nepreviedli „naši“. Situácia bola veľmi vypätá, vyjednávalo sa cca dve hodiny. Zlom nastal, keď Justína Belánska dopravila na svojom rebriňáku ťahanom kravou postihnutého nemeckého poddôstojníka, ktorého predtým sama ošetrila. Od hromadnej popravy nemecký veliteľ ustúpil, keď mu sám zranený vojak ozrejmil, že nebol prepadnutý domácimi, ba na dôvažok práve domáci ho ošetrili a poskytli mu prvú pomoc.

V monografii Ochodnica autorského kolektívu pod vedením Milana Gacíka je rozvedená úvaha o motívoch výpovede postihnutého nemeckého poddôstojníka. *„Jedna verzia hovorí o tom, že členovia partizánskej skupiny boli oblečení vo vojenských šatách, na hlavách mali barety, aké nosili francúzski partizáni, druhá alternatíva hovorí o barete na hlave iba jedného z členov prepadového oddielu a slovách vo francúzštine, ktorými mal prehovoriť, keď bral Nemcovi z ruky náramkové hodinky.“* Autor spomínanej publikácie vyslovil i tretiu – smelú – domnienku, že uvedomelý Nemec vypovedal v prospech domácich, lebo si uvedomoval dosah svojej výpovede a svojou ľudskosťou pozitívne zvrátil priebeh plánovanej popravy.

Pramene a literatúra

GACÍK, Milan a kol.: *Ochodnica 1596-1996*. Obec Ochodnica, 1996

JAKUBÍK, Miroslav: *Kysuce vo svetle okružných výročí*. Kysucké múzeum v Čadci, 1974.

JESENSKÝ, Miloš: Wehrmacht a jednotky SS na Kysuciach. In: *Zborník Kysuckého múzea 13/2010*. Kysucké múzeum v Čadci, 2010.

KRCHO, Mikuláš: *K dejinám robotníckeho hnutia a bojov KSČ na Kysuciach v rokoch 1918 – 1945*. Banská Bystrica : Stredoslovenské nakladateľstvo, 1964.

PARÁČOVÁ, Andrea: Dejiny obce Nesluša do roku 1945. In: PRIEČKO, Martin a kol.: *Nesluša 1367-2007. Vlastivedná monografia obce*. Obec Nesluša, 2007.

ŠINDELÁŘOVÁ, Lenka: *Einsatzgruppe H*. Praha a Banská Bystrica : Academia a Múzeum SNP, 2015.

VELEBÍR, Juraj: *Bojom k oslobodeniu II*. Martin : Osveta, 1980.

Farská kronika farnosti Brodno.

Pamätná kniha obce Dunajov.

Pamätná kniha obce Horný Vadičov.

Pamätná kniha obce Krásno nad Kysucou.

Pamätná kniha obce Lodno.

Pamätná kniha obce Radôstka.

Pamätná kniha obce Stará Bystrica.

Pamätná kniha obce Vranie.

Pamätná kniha obce Zborov nad Bystricou.

Ústredná evidencia vojnových hrobov:
www.vs.sk/uevh/

Osobný rozhovor s pánom Antonom Labudom (1933), 16. novembra 2013 v Snežnici.

Dom v Zákopčích U Kor-
dišov (Foto: A. Kontrík)

Drotári zo Zákopčia v zahraničí v medzivojnovom období

PHDR. ALOJZ KONTRÍK

V medzivojnovom období drotári zo Zákopčia najčastejšie odchádzali za prácou do európskych krajín, kde pracovali ešte pred vznikom Československej republiky, aby mohli zaujať svoje pôvodné rajóny. Snažili sa vycestovať aj do Spojených štátov amerických (USA), ale *Amerika* prisťahovalcov spočiatku neprijí- mala a od začiatku 20. rokov 20. storočia ich počty obmedzovala tzv. kvótovými zákonmi. Z toho dôvodu cestovali aspoň do Kanady, odkiaľ sa neskôr snažili dostať do USA. Via- cerí sa takto vysťahovali do *Ameriky*, kde sa

zamestnali v už existujúcich dielňach patria- cich neraz ich rodinným príslušníkom alebo známym. Šikovnejší si zakladali vlastné malé dielne, pretože v USA neboli vhodné pod- mienky pre vandrové drotárstvo. Napriek tomu, že v zahraničí bolo relatívne viac práce, smerovalo tam podstatne menej drotárov ako pred I. svetovou vojnou.

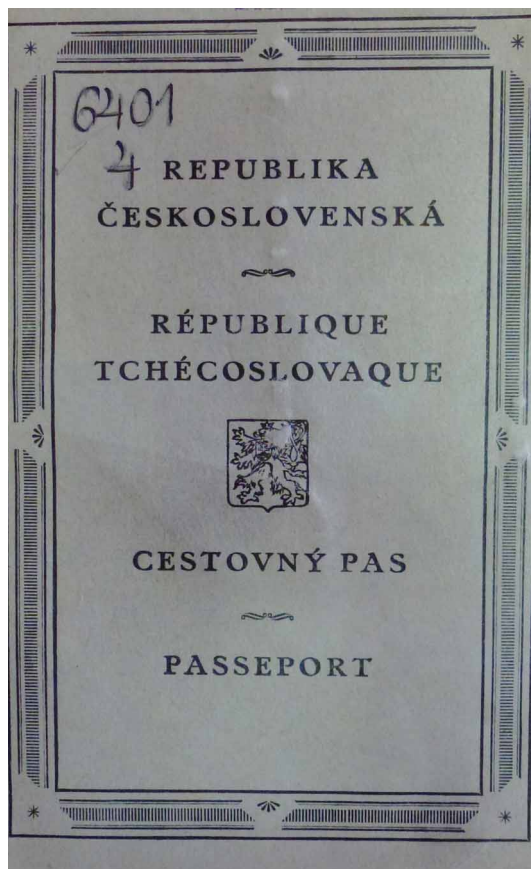
Cestovné pasy

Vydaniu cestovných pasov pre drotárov zo Zákopčia predchádzalo podanie žiadosti, ku

ktorej museli priložiť domovský list (ojedinele rodný list), osvedčenie o československom štátnom občianstve, lekárske vysvedčenie, vysvedčenie mravnosti, vojenskú knižku, úradné svedectvo (že žiadateľ nebol doposiaľ súdne trestaný), platobný rozkaz na úhradu úradných poplatkov a 2 čiernobiele fotografie. Priložený musel byť aj starý pas, ak ho žiadateľ vlastnil a skončila mu doba platnosti. Viacerí si totiž opakovane vybavovali nový cestovný doklad alebo aspoň predlžovali platnosť starého. Povinné bolo aj valutové vyhlásenie, v ktorom drotári uvádzali, či vlastní valuty, cudzozemské cenné papiere, zlaté a strieborné mince, nespracované zlato a striebro. Obvykle nevlastnili nič z uvedených položiek.

Formuláre na vydanie cestovných pasov vypisovali úradníci. Obsahovali osobné údaje osoby, ktorá o pas žiadala (meno a priezvisko, zamestnanie, dátum narodenia, bydlisko, domovská príslušnosť, rodisko, všetko vrátane príslušného politického okresu). Ich súčasťou boli i informácie o rodinnom stave a konfesionalnej príslušnosti drotára. V Zákopčí boli v medzivojnovom období takmer všetci drotári rímskokatolíckeho vyznania.

Okrem už zmieňovaných dvoch kusov čiernobielej podobizne, z ktorých jedna sa nalepila na formulár a druhá do cestovného pasu, formulár zahŕňal aj slovný opis osoby: postava, vlasy, ústa, fúzy, tvár, oči, nos, brada a zvláštne znamenia, najmä chýbajúce časti tela: prst, oko, ucho, nos; rôzne deformácie – hrb, krívanie, prípadne výrazné zjazvenie na viditeľnom mieste či rečová chyba. Vo formulári sa uvádzal aj štát, do ktorého mal byť pas vystavený, často nechýbala konkrétna lokalita, župa a mesto,

Cestovný pas (Zdroj: ŠA ZA, pracovisko Archív Čadca)

do ktorého sa drotár chystal vycestovať, v niektorých prípadoch aj názvy hraničných prechodov (v prípade cesty do Maďarska obvykle Komárno, do Rakúska Marchegg). Nasledovala doba platnosti pasu – u drotárov jeden, častejšie dva roky. Nakoniec sa uviedol účel cesty, obvykle v znení „zamestnanie drotárske“, „po drotárke“, „plecharina“ alebo len „drotár“, „plechár“, „drotár – nádenník“, ale aj „dráteník“. O konečnom pomenovaní zamestnania rozhodoval úradník, preto sa v niektorých prípadoch vo vydanom pase uvádzalo len „klampiar“. Vyplnené tlačivo musela potvrdiť pobočka Finančného riaditeľstva v Žiline a k vydaniu pasu sa vyjadroval aj vojenský úrad (uvádzalo sa, či bol dotýčny vojak alebo nevojak).

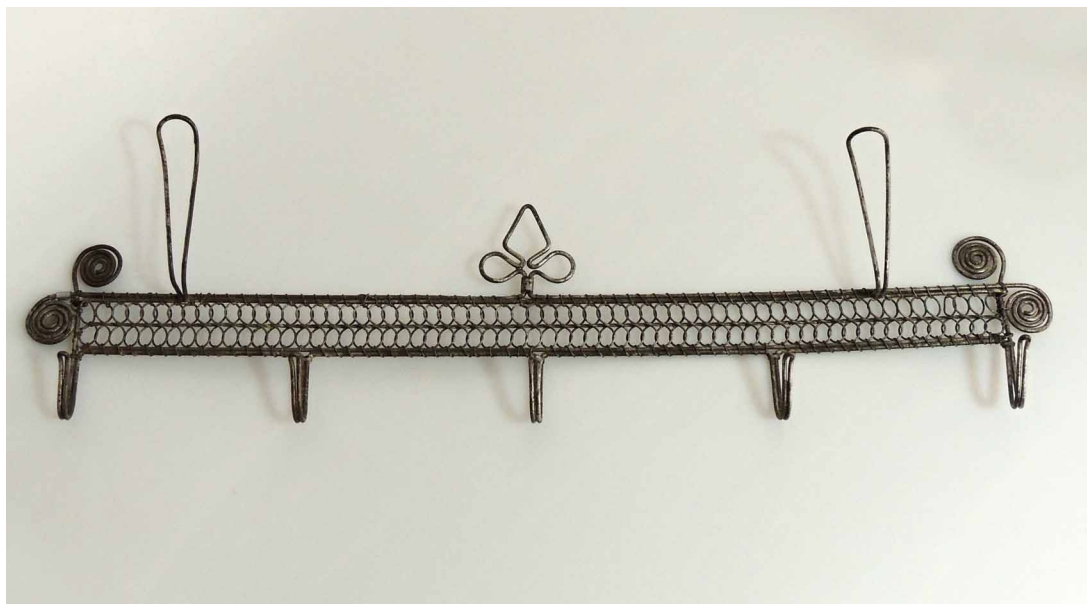

Cestovný pas (Zdroj: ŠA
ZA, pracovisko Archív
Čadca)

Do formulára na cestovný pas sa mohli vpísať aj údaje o manželke a deťoch do 15 rokov, ak cestovali so žiadateľom, čo sa týkalo najmä vystažovaleckých pasov. Fotografia manželky mohla byť samostatná, úrady však v rámci úsporných opatrení a kvôli neľahkej sociálnej situácii žiadateľa povoľovali spoločnú rodinnú fotografiu. Prilepená na žiadosti musela byť opečiatkovaná Okresným úradom v Čadci.

Ak neboli zistené žiadne prekážky, úrady po zaplatení kolkov v hodnote 16 Kč potvrdili vydanie cestovného pasu. Pas bol zaevidovaný k dátumu jeho vydania v Zozname ces-

tovných pasov pod konkrétnym číslom v príslušnom kalendárnom roku. Súčasťou formulára bol aj výkaz o cestovnom pase a o jeho predĺžení, ktorý musel byť doplnený kolkami v hodnote 5 Kč. Do vízovej kolónky sa zapísalo udelenie víza, ak bolo potrebné. Okrem dátumu vyhotovenia pasu sa ešte uvádzal počet predošlých ciest, lehota cesty a poplatky. Žiadateľ potvrdil príjem cestovného pasu podpisom. V medzivojnovom období sa aj starší drotári vedeli aspoň podpísať, niektorí sa naučili čítať aj písať (neraz až počas svojich ciest po svete), aby mohli lepšie vykonávať svoju prácu. V prípade, že

Drôtený vešiak (Zdroj: zbierkový fond Kysuckého múzea/ foto: A. Kontrik)

predsa len boli negramotní, namiesto podpisu nakreslili 3 krížiky. Za ne sa podpísal úradník, ktorý tak potvrdil pravosť „podpisu“.

Drotári z obáv pred nevydaním cestovných pasov v žiadostiach uvádzali rôzne dôvody, aby im boli vystavené. Najčastejšie sa odvolávali na to, že chcú vycestovať kvôli výžive (seba aj svojej rodiny) a kvôli zabezpečeniu základných existenčných prostriedkov. V niektorých prípadoch sa uchýľovali k drobným klamstvám. Ak im úrady nevydali pas za účelom prevádzania drotárstva, do žiadosti napísali, že idú do zahraničia na dlhodobú návštevu (2 roky) za rodinou alebo známymi.

Drotári v Nemecku

Drotári zo Zákopčia najčastejšie žiadali o cestovné pasy do Nemecka. Aj keď neuvádzali presný kraj alebo miesto, obvykle smerovali do Mníchova, Magdeburgu, Hannoveru a Berlína. Niektorí žiadali o vydanie pasu každoročne alebo viackrát za uvedené obdobie.

Často chodili spolu mužskí rodinní príslušníci (bratia, otcovia a ich deti – džarkovia), ako napríklad rodina Šeligovcov, Franekovcov alebo Delinčákovcov. Napríklad v roku 1924 žiadali o vydanie cestovných pasov do Nemecka Adam Brindžák, Demeter Brindžák a Peter Filo. V roku 1925 Pavel Gombík a v roku 1928 Ignác Staňo. V roku 1929 Ján Ceniga (nádenník a dráteník), Eliáš Gacík Begleš, Demeter Rovnaník, František Ridzák, Alojz Šeliga a Jozef Šeliga. V roku 1931 Peter Gacík, Jozef Gacík, Štefan Roman, Ján Bičaník, ktorý požiadal o vydanie pasu aj v roku 1932, spolu s Jurajom Brindžákom, Jánom Froľom a Jánom Ridzákom. V roku 1933 boli žiadateľmi Ján Cabúk Krúpka, Jozef Cmero, Pavol Šeliga, Ján Repák, Pavel Ridzák a v roku 1934 Štefan Bičaník, Pavel Bielek, Ondrej Šlapák Marták, Adam Ceniga, Martin Franek, Jozef Raček a opäť Ján Bičaník.

V nasledujúcom roku (1935) o vydanie cestovného pasu do Nemecka požiadali Rudolf Brindžák, Štefan Šeliga, Juraj Šeliga, Demeter Šarík (uviedol aj do Rakúska, Juhoslávie

Forma na perník – bábika
(Zdroj: zbierkový fond
Kysuckého múzea/ foto:
A. Kontrík)

a Maďarska), Alojz Škvaridlo, Pavel Šeliga, Jozef Šeliga, Jozef Staníček, Karol Ceniga, Ľudovít Cabúk, Ján Franek, Emil Frolo, Silvester Grochál, Štefan Roman (aj do Rakúska), Alojz Ridzák, Štefan Ceniga, a druhýkrát aj Pavel Bielek. O rok neskôr (1936) si podali žiadosti Anton Balucha, Ján Bičaník, Ján Ceniga, Juraj Cabuk, Karol Ceniga, Andrej Frolo, Silvester Grochal a Jozef Ceniga (aj s platnosťou na území Poľska). V roku 1937 boli žiadateľmi Karol Ceniga, Andrej Ceniga, Alojz Šeliga, Ján Roman a Demeter Skalka Palubiak. V roku 1938 Pavel Bielek, Demeter Baloga, Ondrej Baranec, Ján Burda, Demeter Dubán, Demeter Baranec, Ján Demeter Šlapák Marták, Štefan Ceniga Pupiščák, Peter Delinčák, Pavel Franek, Ján Frolo, Silvester Grochal, Jozef Gacík, Ján Roman, Matej Repák, Ján Ridzák, Ján Repák a Juraj Cabuk (aj do Poľska).

Najviac žiadateľov bolo v roku 1939: Jozef Babulák, Michal Bubák, Ján Bičaník, Adam Birka, Mikuláš Bzdil, Pavel Bubák, Ignác Cabúk, Alojz Ceniga, Pavel Delinčák, Jozef Delinčák, Alojz Delinčák, Ján Delina, Ján Frolo, Juraj Franek, Demeter Franek, Jozef Franek, František Franek, Ján Franek, Ján Golis Michalec, Jozef Gacík Cefrek, Ján Golis, Jozef Gacho, Adam Gacík, Ondrej Golis, Demeter Gombík, František Gacík, Eliáš Gacík, František Šuták, Emil Šlapák, Jozef Škvaridlo, Demeter Švík, Ján Švík, Matúš Švík, Ján Šeliga, Jozef Špita, Jakub Skalka, Pavel Šlapák (aj do Poľska), Štefan Šeliga, František Sobek, Jozef Šemro, Tomáš Repák, Peter Rovňaník, Ján Repák, Ján Rydzák, Adam Repák, František Rusnák a Ján Cabuk. Niektorí z nich uviedli zamestnanie podomový obchodník a drotár. Ján Birka a Juraj Brindzák zasa uviedli: robotník a drotár.

*Dom v Zákopčích U Holých
(Foto: A. Kontrík)*

Drotári v ostatnej Európe

V medzivojnovom období drotári zo Zákopčia chodili po drotárke aj do Maďarska. V roku 1927 to boli napríklad Demeter Hutira Šarik a Tomáš Hlobík, ktorí išli do Budapešti (hlavného mesta) a jej okolia. Z ďalších lokalít, kde drotári často chodili za prácou, môžeme spomenúť mestá Sopron (Šopron), Nagykanizsa (Veľká Kaniža) a Zalaegerszeg. V roku 1924 požiadali Peter Filo a Ondrej Frolo (uviedol v žiadosti aj Nemecko) o vydanie pasu do susedného Poľska. V 30. rokoch 20. storočia sa Alojz Šeliga z osady U Cenigov venoval drotárstvu a podomovému obchodu v poľskom meste Gliwice (celkovo 6 rokov). Bratia Jozef a Pavel Krto Nemčákovci z osady U Holešov ako drotári bývali a pracovali v poľskom meste Ratibor-Studzienna a jeho okolí. Plechárovi Jánovi Hutirovi bol vydaný pas do

obce Kwasilów (Volyň). V súčasnosti sa táto obec nazýva Kvasyliv a leží na území Ukrajiny. V menšom počte chodili drotári zo Zákopčia do Juhoslávie. V roku 1928 požiadal o vydanie cestovného pasu do tejto krajiny Gregor Franek a v roku 1938 Peter Gavlas. Žiadatelia aj úradníci uvádzali rôzne názvy pre územie Juhoslávie, kde po I. svetovej vojne vzniklo Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov, od 3. októbra 1929 premenované na Juhosláviu. Písali ho aj ako Jugoslávia či Juhoslovansko. O vydanie cestovného pasu, ktorý bol platný na území celej Európy, požiadal v roku 1925 Ján Blahuťjak, v roku 1934 Ján Demeter Šlapák Marták a v roku 1935 Jozef Bulej, Jozef Cmero, Pavel Franek, Ján Franek a Ján Roman, s poznámkou okrem Ruska (SSSR). Ojedinelým žiadateľom o vydanie pasu do Belgicka bol v roku 1929 drotár Ján Skalka Palubiak.

10 000 nemeckých mariek
z roku 1922 (Zdroj:
Zbierka A. Kontrika

Pramene a literatúra

Štátny archív v Žiline so sídlom v Bytči, pracovisko Archív Čadca (ŠA ZA, p. CA), fond (ďalej f.) Okresný úrad Čadca 1923 – 45 (ďalej OÚ CA 1923 – 1945), kartón (ďalej k.) 19, inventárne číslo (ďalej i. č.) 1145/1927

ŠA ZA, p. CA, f. Index pasov 1. časť

ŠA ZA, p. CA f. OÚ CA 1923 – 1945, k. 28, i. č. 10/1933

ŠA ZA, p. CA, f. OÚ CA 1923 – 1945, k. 114, i. č. 14/1927

ŠA ZA, p. CA, f. OÚ CA 1923 – 1945, k. 114, i. č. 16 - 146/1927

ŠA ZA, p. CA, f. OÚ CA 1923 – 1945, k. 114, i. č. 153/1927

ŠA ZA, p. CA, f. OÚ CA 1923 – 1945, k. 114, i. č. 3808/1927

ŠA ZA, p. CA, f. OÚ CA 1923 – 1945, k. 115, i. č. 290/1928

ŠA ZA, p. CA, f. OÚ CA 1923 – 1945, k. 115, i. č. 754/1928

KONTRIK, Alojz: Dokumenty drotárov z Kysúc potrebné na vykonávanie drotárstva v medzivojnovom období. In: JESENSKÝ, Miloš (ed.): *Zborník Kysuckého múzea v Čadci* 12/2009. Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2009, s. 29-52.

KONTRIK, Alojz: Medzi dvoma vojnami. In: ADAMUSOVÁ, Jana et al.: *Drotárstvo. Veľká kniha o slovenskom drotárstve*. Martin : Matica slovenská / Žilina : Považské múzeum v Žiline / Čadca : Kysucké múzeum v Čadci, 2010, s. 63-71.

KONTRIK, Alojz: Migrácie kysuckých drotárov na územie Čiech, Moravy a Sliezska v medzivojnovom období. In: *Národopisný věstník : Bulletin D'ethnologie* 2018/1. roč. XXXV (77), č. 1, s. 56-73.

PRANDA, Adam: Slovenské drotárstvo. In: *Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita : Zborník z konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 50. výročia vzniku Mestského múzea v Žiline 2. a 3. júna 1992*. Martin : Matica slovenská / Žilina : Považské múzeum v Žiline, 1992, s. 59-68.

PRANDA, Adam: Vandrovné zamestnania. In: GACÍK, Milan (ed.): *Zborník Kysuckého múzea 8*. Čadca, 1989, s. 59-78.

STRAKA, Jaroslav: Drotárstvo v USA. In: *Drotárstvo ako remeslo, umenie a podnikateľská aktivita : Zborník z konferencie, ktorá sa konala pri príležitosti 50. výročia vzniku Mestského múzea v Žiline 2. a 3. júna 1992*. Ved. red. Marian Mrva. Martin : Matica slovenská ; Žilina : Považské múzeum v Žiline, 1992, s. 27 - 32.

ŠUSTEKOVÁ, Ivana: *Podomoví obchodníci z Kysúc*. Nitra : Filozofická fakulta UKF, 2008, 176 s.

Pohľad na Námestie slobody v roku 1914 (Zdroj: Kysucké múzeum)

Historická architektúra v Kysuckom Novom Meste

MGR. DANKA MAJERČÍKOVÁ

V Kysuckom Novom Meste sa napriek výrazným prestavbám v 20. storočí zachovalo niekoľko zaujímavých starých domov. Na východnej strane Námestia slobody je zachovaný súvislý pás staršej zástavby s prízemnými arkádami, tzv. laubňami alebo podlúbím. Najstaršie zobrazenie budov na votívnom obraze v kostole sv. Jakuba však ukazuje, že domy boli v 18. storočí bez arkád. Domy sú tu zobrazené s plnou čelnou stenou s bránou na prízemí. Arkády boli vybudované neskôr, ako to dokazuje aj archeologický výskum z roku 1994, kedy bolo pri domoch s arkádami na úrovni pilierov nájdené základové kamenné murivo, pozostatok pôvod-

ného plného múru. Kedy sa tak stalo je otázne, votívny obraz možno len rámcovo datovať do obdobia okolo polovice 18. storočia.

Obraz zachytáva na východnej strane námestia trojicu veľkých domov. Tým zodpovedá trojica domov č.p. 162 až 164. Fotografia pred veľkého požiaru v roku 1904 ukazuje tieto domy ešte s pôvodnými, prevažne barokovými fasádami a s kruhovými arkádami. Keď sa v roku 1992 pripravoval materiál Inventarizácia objektov pamiatkovej zóny Kysucké Nové Mesto, dom č.p. 163 sa dočkal podrobnejšej obhliadky. Podľa autorov materiálu najstaršiu fázu tohto domu možno da-

Votívny obraz v kostole Panny Márie v Kysuckom Novom Meste (Zdroj: KPÚ Žilina)

tovať už do prvej polovice 16. storočia, kedy vznikol jednopodlažný kamenný objekt sieňovej dispozície so sieňou vpravo, z ktorej sa prechádzalo do dvora, s komorou a čiernou kuchyňou vľavo a s pivničným suterénom prístupným z ulice. V prvej polovici 17. storočia prešiel objekt veľkou renesančnou prestavbou, pri ktorej bola sieň zaklenutá valenou tehlovou klenbou. V tomto období vznikli aj dva renesančné kamenné portály, dnes sekundárne osadené. Celý suterén bol zaklenutý kamennými valenými klenbami a vstupovalo sa doň novým schodiskom. V tomto čase mal byť podľa autorov Inventarizácie dom rozšírený o priestor s podlubím, čo však novšie poznatky vyvracajú. Rovnako nesprávne je datovanie dreveného stropu v zadnej miestnosti do obdobia renesančnej prestavby. Na jednom tráme je totiž zachovaný nápis, podľa ktorého strop dal zhotoviť

Ondrej Fusek s manželkou Alžbetou Borčickou, pričom je tu uvedený aj dátum 6. máj 1748. Originálny nápis je v latinčine a znie: „Aedificavit S.D. Andreas Fusek cum contoralis sua D. Elizabetha Borcsicky. Anno 1748 die 6. Mai.“ Nápis naznačuje, že v roku 1748 bol dom prestavaný alebo opravený, pravdepodobne po poškodení požiarom. Možno práve pri tejto prestavbe došlo k pristavaniu ďalšieho podlažia, ktoré bolo prístupné po točitom schodisku v zadnej časti siene. Sieň bola zároveň rozdelená tehlovou priečkou so sekundárne osadeným kamenným renesančným portálom na dva priestory. Autori inventarizácie túto prestavbu síce datujú do poslednej štvrtiny 18. storočia, votívny obraz však ukazuje už poschodový dom. Keďže maliar venoval precíznou pozornosť rôznym detailom, obraz dáva pomerne presnú predstavu o vzhľade domu, ktorý mal barokovú fasádu

Pohľad na domy na Námestí
slobody pred rokom 1901
(Zdroj: Kysucké múzeum)

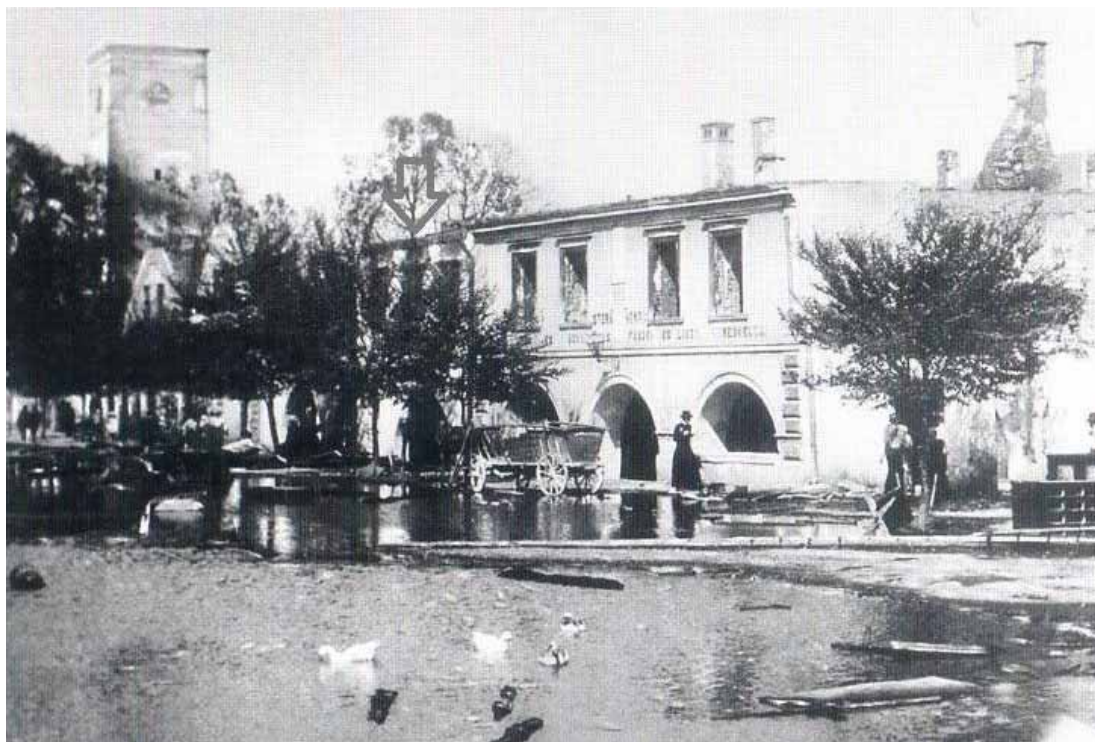
s dvojosím priečelím a bránou v prízemí, so sedlovou strechou so štítom s dreveným debnením a výraznou podlomenicou.

Do začiatku 20. storočia sa výzor domu výrazne nezmenil s výnimkou prízemia, ktoré dostalo dva oblúky arkád. Fasáda podľa starej fotografie zostávala hladká, na rozdiel od obrazu členená trojicou okien, s korunnou rímsovou pod valbovou strechou. Požiar v roku 1904 dom výrazne poškodil, nedotkol sa však vyrezávaného stropu na prízemí. Pri následnej oprave bola uličná fasáda secesne upravená a doplnená balkónom, arkády upravené na pravouhlé s rovným železobetónovým stropom. V tejto podobe sa dom zachoval dodnes.

O jeho majiteľoch sú zatiaľ len sporadické údaje. V roku 1748 ho vlastnil Ondrej Fusek s manželkou Alžbetou Borčickou. Ondrej bol synom Adama Fuseka, ktorý v roku 1741 získal od Márie Terézie armáles pre seba a svojho syna Ondreja. Fusekovci pochádzali

z rodu Bielek a pôvodné prímenie Fusek prijali ako rodové meno. V roku 1875 bola majiteľkou domu Justína Lacková, vdova po Ondrejovi Melišovi, v roku 1911 jej syn Ján Meliš. Podľa sčítacích hárkov z roku 1930 bol vlastníkom domu Ján Hohoš. Pravdepodobne ho kúpil len nedávno, keďže sčítacie hárky uvádzajú, že sa do mesta prisťahoval práve v roku 1930. Ján Hohoš bol rodákom z Kysuckého Nového Mesta, no ako hlavný lesný radca Štátnej správy v Budapešti dlho pôsobil mimo svojho rodiska. Neskôr dom vlastnili jeho dcéry Cecília a Alžbeta. Ďalší byt v dome prenajímal Michalovi Zámečníkovi pôvodom z Nesluše, notárovi v Kysuckom Novom Meste, ktorý v byte býval s manželkou Margitou Žabkovou a jej dvoma mladšími súrodencami.

Vedľa stojaci dom č.p. 164 má podľa Inventarizácie dvojtraktové stredoveké jadro, v renesancii rozšírené o ďalší trakt, pričom

*Pohľad na domy na Námestí slobody tesne po požiari v roku 1904
(Zdroj: Kysucké múzeum)*

v poslednej štvrtine 19. storočia mal byť objekt zásadne prestavaný v eklektickom štýle. Votívny obraz ukazuje poschodový dom s bránou a s dvoma oknami na poschodí, so sedlovou strechou s dreveným debneným štítom. Vedľa domu je prieluka. Keďže na začiatku 20. storočia mal dom podstatne širšie priečelie, pri niektorej zatiaľ nedatovanej prestavbe bol rozšírený, pričom zabral priestor tejto prieluky.

Fotografia spred roku 1904 ukazuje dom so širokým štvorosým priečelím, členeným kordónovou rímsou, na prízemí tri kruhové fasády a bosované nárožie, poschodie členila vertikálna lizéna, okná lemovali šambrány a pod valbovou strechou obiehala kordónová rímsa. Pri požiari v roku 1904 zhorela strecha a poškodené bolo aj poschodie domu. Následne došlo k veľkej prestavbe objektu, ktorá zostala zachovaná dodnes. Prestavba výrazne zmenila vzhľad fasády, okrúhle ar-

kády boli prestavané na pravouhlé a rytmus okien zásadne pozmenený, keď pôvodné štyri okná nahradili tri dvojice okien s výraznými nadokennými aj podokennými rímsami. Strecha dostala sedlový tvar s hrebeňom rovnobežným s uličnou čiarou. Posledným veľkým zásahom do podoby domu bola moderná dostavba strešných arkierov.

V roku 1875 bol majiteľom domu Jozef Stern, od neho dom získal Eugen Vondráček, zapísaný ako majiteľ v roku 1911. V roku 1930 bol vlastníkom domu Adalbert Ďurana, ktorý v dome žil s manželkou. Adalbert pochádzal z pôvodne šľachtickej rodiny, Ďuranovci získali armáles už v roku 1622. Narodil sa v roku 1895 v Kysuckom Novom Meste a v dome, kde mal zriadený obchod s miešaným tovarom, býval spolu s manželkou a dvoma sluhami. Druhý byt v dome prenajímal svojmu švagrovi Antonovi Bielekovi. Anton sa narodil v roku 1873 v Kysuckom

Pohľad na Námestie slobody pred rokom 1918
(Zdroj: Kysucké múzeum)

Novom Meste. Podobne ako Adalbert mal aj on šľachtický pôvod, jeho predkovia dostali od cisára Jozefa II. potvrdenie svojho šľachtického pôvodu. Živil sa ako obchodník s dobytkom a v prenajatom byte býval s manželkou a dcérou.

Dom č.p. 162 sa ako jediný z tu opisovaných domov v Inventarizácii nespomína, takže jeho vývoj možno dokumentovať len podľa zachovaných obrazových materiálov. Na votívnom obraze je zachytený ako poschodový dom s bránou a dvojicou okien na poschodí, so sedlovou strechou s dreveným štítom s podlomenicou. Dom si svoju barokovú podobu zachoval v takmer nezmenenej podobe až do začiatku 20. storočia. Pred požiarom v roku 1904 mal hladkú fasádu bez výzdoby s dvojicou okien a sedlovú strechu s dreveným debneným štítom s podlomenicou a polkružím. Jediným zásahom do jeho vzhľadu boli okrúhle arkády v priečelí. Aj tento dom poškodil požiar v roku 1904, a ná-

sledná prestavba výrazne zmenila jeho podobu. Pôvodné okrúhle arkády zmenené na pravouhlé, poschodie dostalo dve dvojice okien so štukovými šambránami, oddelené od seba pozdĺžnym štukovým zrkadlom. Nová sedlová strecha mala hrebeň rovnobežný s uličnou čiarou. Na rozdiel od domov č.p. 163 a 164 bol však dom č.p. 162 v 20. storočí výrazne prestavaný, pričom úpravy úplne zotreli jeho historický charakter. Dnešná fasáda je hladká, bez akýchkoľvek architektonických prvkov, s dvoma typizovanými modernými oknami. V roku 1884 sa ako majiteľ domu spomína Ignác Malovec a Ján Hill, v tom čase žijúci na Orave, pričom pôvodným majiteľom bol Ondrej Hill. V sčítacích hárkoch z roku 1930 dom nie je uvedený, no v neskorších nedatovaných záznamoch sa ako majitelia spomínajú Ondrej Kavacký a Ľudmila Starinská.

Vedľa domu č.p. 162 leží dom č.p. 161. Ak tri veľké domy na votívnom obraze identifi-

*Svadobčania na námestí
v KNM. Nedatované, asi
30-te roky 20. storočia
(Zdroj: Zbierka pani Ivany
Moravčíkovej)*

kujeme ako dnešné domy č.p. 162 – 164, potom dnešný dom č.p. 161 môžeme stotožniť s menším domom vľavo od trojice, smerom ku kostolu sv. Jakuba. Aj tento dom je poschodový, je však trochu nižší a užší ako susedné domy, a mierne ustupuje od uličnej čiar. Má dvojosé priečelie s bránou v prízemí, sedlovú strechu s dreveným štítom s podlomenicou. Na začiatku 20. storočia je dom takmer nezmenený, len priečelie je trojosé, aj strecha je rovnaká. Tento dom zaznamenal po požiari v roku 1904 najväčšiu zmenu, pretože bol obnovený už len ako prízemný s dvoma veľkými arkádami so segmentovým ukončením a s jednoduchou sedlovou strechou s hrebeňom rovnobežným s uličnou čiarou.

V roku 1875 dom patrili Ignácovi Majdákovi, ako majiteľ sa spomína ešte v roku 1884, od neho dom získal Pavol Brodňan Juráček, uvedený ako majiteľ v roku 1911. Pavol bol majiteľom domu aj v roku 1930, podľa

sčítacích hárkov žil v dome spolu s manželkou a dcérami. V dome mal zriadený obchod s miešaným tovarom.

Vedľa domu č.p. 164 leží dom č.p. 165. V dnešnej podobe je to prízemný dom s dvojosovou bosovanou fasádou, s arkádami so segmentovým ukončením a s dlhým dvorovým jednotraktovým krídlom. Aj on má však zrejme podstatne staršiu históriu, než ako naznačuje dnešný vzhľad. Na votívnom obraze pravdepodobne zodpovedá domu, ktorý je od trojice veľkých domov oddelený prielukou. Pôvodne to teda bol poschodový dom s dvojosou fasádou a bránou v prízemí, so sedlovou strechou s dreveným štítom s podlomenicou. Na začiatku 20. storočia mal dom už celkom odlišný vzhľad, na ktorom sa zrejme podpísali predošlé požiare. Dom mal nízke prízemie s predsunutým nízkym poschodím položeným na troch hranatých pilieroch, hladkú fasádu bez architektonických prvkov s malými okienkami. Po požiari bol

*Dom Petra Bielika
v súčasnosti, s objaveným
nápisom (Zdroj: Peter
Kvasnica)*

dom výrazne prestavaný, v tejto podobe sa zachoval dodnes a bol zaradený do pamiatkovej zóny.

V roku 1875 bol majiteľom domu Ondrej Bielek st. s prímením Habeš. Aj on mal šľachtický pôvod, rôzne línie Bielekovcov získali v roku 1783 od Jozefa II. potvrdenie svojho šľachtického stavu, medzi nimi aj Ondrej Bielek zvaný Habeš. Ondrej Bielek st. bol majiteľom domu aj v roku 1881. Niekedy pred rokom 1911 sa dom dostal do vlastníctva Petra Bieleka, ktorý bol ako majiteľ zapísaný v pozemkovej knihe. Peter Bielek (*1857) pochádzal z inej šľachtickej línie rodu Bielek s prímením Kurik. V dome mal zriadený obchod s mäsom, ako dokazuje nedávno odhalený nápis nad arkádami „Bielek Peter meszaros es hentes“, čo znamená mäsiar a údenár. V roku 1930 dom vlastnil Petrov syn Vojtech, takisto mäsiar, a pôvodný vý-

vesný štít svojho otca dal premaľovať na nový so svojim menom, ako dokazuje fotografia z 30. rokov 20. storočia.

Votívny obraz zachytáva podobu mesta okolo polovice 18. storočia, teda v období jeho vrcholného rozkvetu. O prosperite mesta svedčia okrem reprezentačných budov ako kostol či radnice aj meštianske domy, ktoré sú z veľkej časti murované a poschodové. Mesto však spustošilo viacero veľkých požiarov, z nich najväčšie boli v rokoch 1748, 1823 a 1904. Po požiaroch boli mnohé pôvodne poschodové domy obnovované len ako prízemné, najvýraznejšie sa to prejavilo práve po požiari v roku 1904. Časom tiež pribúdalo viac drevených domov, a mesto tak postupne strácalo pre mestské osídlenie charakteristickú vysokú viacpodlažnú zástavbu a nahrádzala ju nízka prízemná zástavba roľníckeho typu.

Pramene a literatúra

ŠA ZA, p. CA, pozemkové knihy Kysucké Nové Mesto.

ZVAROVÁ, Zuzana – ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana – HABERLANDOVÁ, Helena: Kysucké Nové Mesto. Inventarizácia objektov pamiatkovej zóny. Bratislava, 1992. Archív Kysuckého múzea.

LEHUTOVÁ, Mariana – MAGOVÁ, Martina – MAJTAN, Vladimír – ŠUCHTOVÁ, Miroslava

– REPKOVÁ, Stanislava. *Pamiatková zóna v Kysuckom Novom Meste. Zásady ochrany pamiatkového územia*. Žilina, 2013. Dostupné na internete:

https://www.pamiatky.sk/fileadmin/documents/news/PZ_Z

SADY/Kysucke_Nove_Mesto/0101-KNM-text.pdf

<https://slovakiana.sk/scitacie-harky>

*Pôvodná budova firmy
v roku 1944 (Zdroj: Kysucké múzeum)*

Firma ADLO Čadca

História (takmer) zabudnutého podniku

MGR. MARTIN TURÓCI, PHD.

Málo známu kapitolu z hospodárskych dejín Kysúc dodnes ostáva vznik a pôsobenie podniku ADLO Čadca, ktorý vznikol pred 80 rokmi. O jeho existencii nájdeme v súčasnej literatúre iba skromné zmienky, pritom išlo o jeden z najvýznamnejších podnikov založených na Kysuciach do povojnového obdobia. Podnik vznikol v poslednom vojnovom roku v Čadci. Za jeho založením stála podnikateľská iniciatíva dvojice spoločníkov Jozef Adame a Vojtech Lošonský pochádzajúcich z Bratislavy, ktorá sa rozhodla spojiť sily a do-

terajšie podnikanie rozšíriť na novom mieste. Oblasťou podnikania dvojice podnikateľov bola kovovýroba, pričom už v roku 1941 v Bratislave založili spoločný podnik. Do Čadce prišli niekedy v prvej polovici roku 1943 s víziou rozšíriť svoje podnikanie a spustiť produkciu nového sortimentu. Ťažiskom výroby sa mala stať predovšetkým produkcia ručných vodných púmp a strojových čerpadiel. To, že si za miesto svojho podnikania vybrali práve Kysuce a Čadcu nebola náhoda. Na nové pôsobisko ich prilákali

Lokalizácia podniku
v priestore mesta (cca 1948)
(Zdroj: Kysucké múzeum)

prirodzené hospodárske prednosti regiónu, z ktorých môžeme priority uviesť dobrú dopravnú polohu a dostatok voľnej pracovnej sily. Blízkosť neďalekého priemyselného Ost-ravska zas ponúkala dostupné a stabilné do-dávky materiálu. Voľba podnikateľov zo západ-ného Slovenska pri lokalizácii nového pod-niku teda padla na Čadcu. Prípravné práce zahŕňajúce prvé nevyhnutné administratívne kroky začali ešte v roku 1943. Od 1. 8. dvojica podnikala v Čadci ako živnostníci, pričom na-sledujúce mesiace sa niesli v znamení prí-prava na spustenie rozsiahlejšej výroby. Na produkciu nového sortimentu museli maji-telia adaptovať staršiu budovu bývalého da-ňového úradu stojacu na mieste dnešného supermarketu TEMPO, v ktorej vznikla malá dielňa. Do Čadce spoločne s podnikateľmi a novým strojovým vybavením prichádzali

v tomto viacerí robotníci špecialisti. Dňa 29. 1. 1944 Okresný úrad v Čadci vydáva oficiálny administratívny výmer, ktorým „povoľuje firme Adame a Lošonský, výroba čerpacích zariadení, verejná obchodná spoločnosť v Čad-ci vykonávať v obci Čadca číslo (popisné) 51 a 52 živnosť strojno-zámočnícku, menovite výrobu čerpacích zariadení a obchod s čerpa-cími látkami.“

Výroba sa rozbehla o pár dní neskôr 1. fe-bruára 1944. Podnik v nasledujúcich obdo-biach fungoval pod oficiálnym obchodným názvom *ADLO pumpy Adame a Lošonský to-váreň na čerpadlá* alebo v skrátenej forme ako ADLO (podľa mien jeho zakladateľov). Spočiatku zamestnával približne 40 pracov-níkov vyrábajúcich vodné pumpy, automa-tické odstredivé čerpadlá a automatické vo-dárne. Z uvedeného výrobného sortimentu

Spoluzakladateľ firmy
ADLO - Jozef Adame
(Zdroj: Zbierka rodiny
Adame)

bol v tomto období najväčší záujem predovšetkým o vodné pumpy na ručný pohon. Vodná pumpa totiž oproti všeobecne rozšírenému spôsobu čerpania vody pomocou vedra a rumpálu zo studne mala viacero výhod. Išlo nepochybne a pohodlnejší spôsob práce. Okrem toho pumpa po osadení uzavrela priestor studne, do ktorého sa tak menej dostávali rozličné nečistoty. Čerpanie vody tak bolo i hygienickejšie, čo vzhľadom k stále častým epidémiám rozličných infekčných chorôb sužujúcich Kysuce i ďalšie regióny v pravidelných intervaloch predstavovalo značnú výhodu. Samozrejme, okrem toho vodná pumpa dokázala čerpať vodu podstatne rýchlejšie, čo predstavovalo ďalší benefit a to najmä pri veľkých gazdovstvách. Všetky tieto

i ďalšie faktory predstavovali základy dopytu a rozvoja budúceho podnikania. Pohnutá doba i napriek dobrým hospodárskym výhliadkam podnikaniu spočiatku nepriala. Výroba vodných púmp sa tak v malej dielničke rozbiehala iba pomaly. Záver vojny a prechod frontu podnik prešiel bez výraznejších následkov. Mestská kniha v Čadci nás o tomto období podniku informuje nasledujúcimi slovami: „V rokoch 1944 vznikol na Kysuciach vtedy ešte veľmi malý závod ADLO pumpy v Čadci. Za prácou sem dochádzalo iba niekoľko málo robotníkov. Boli to časy kedy ešte trvala okupácia. Pri porážke okupantov mnohí zamestnanci podniku pred rabujúcimi Nemcami svoje stroje skryli.“

Prichádza nová éra

Nová a zrejme najpriaznivejšia etapa histórie podniku sa začala písať po skončení najväčšieho vojnového konfliktu. Hneď na úvod treba poznamenať, že nasledujúce obdobia spojené s rozsiahlou povojnovou obnovou podniku mimoriadne priali. O kvalitné produkty spoločnosti ADLO bol na trhu značný záujem. Vodné pumpy kupovali obce, firmy a bežní občania. Mnohé z nich boli použité napríklad pri obnove verejných priestranstiev na skvalitnenie čerpania vody z verejných vodných zdrojov. Prvé povojnové mesiace roku 1945 i nasledujúce roky 1946 a 1947 sa tak niesli v znamení permanentného rozvoja mladého podniku. Podniku rástli objednávky, príjmy i zamestnanecké stavy, ktoré rozširovali desiatky nových pracovníkov. Koncom roku 1947 už v podniku, podľa odhadov, pracovalo okolo 100 zamestnancov. Rozvoj výroby si vyžiadaval i rozšírenie

*Jozef Adame (prvý zľava) so svojimi zamestnancami
(Zdroj: ŠA ZA, pracovisko Archív Čadca)*

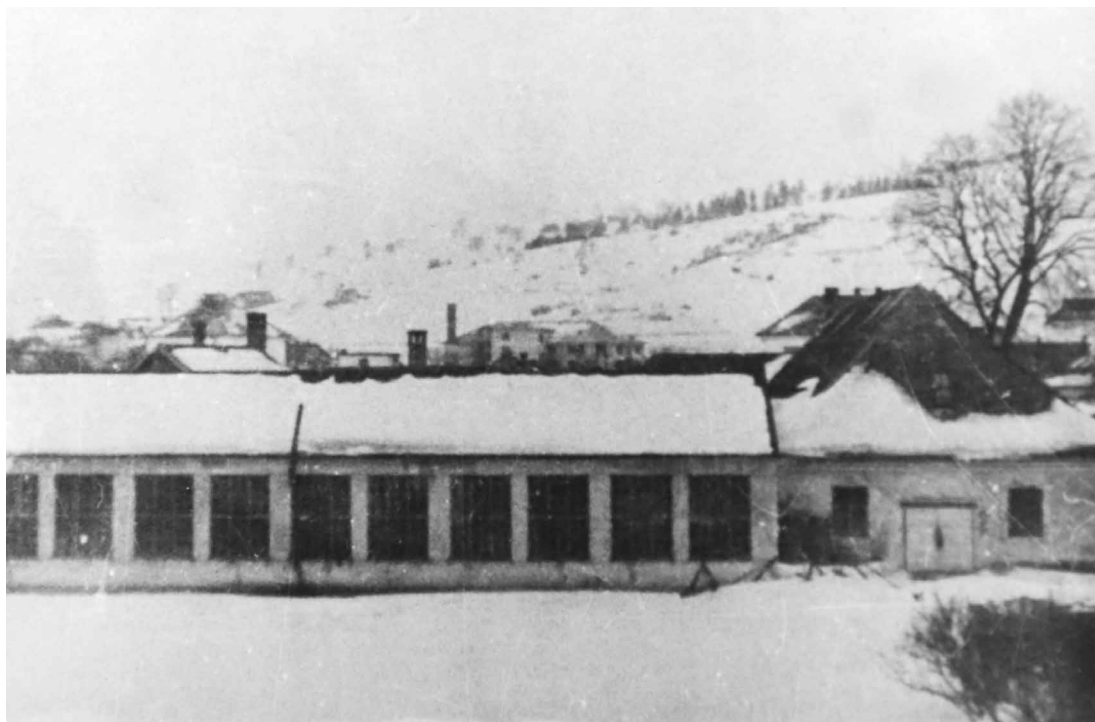
výrobných kapacít. Niekedy v priebehu roku 1947 tak majitelia k pôvodnej dielni pristavali menšiu výrobnú halu.

Zlomový rok

V tom čase podnik prosperoval a jeho vedenie pripravovalo ďalšie rozšírenie výroby. Zlom pre firmu ADLO, podobne ako pre väčšinu iných súkromných podnikov v krajine, priniesol nasledujúci rok 1948. Februárový komunistický prevrat a nasledujúca hospodárska transformácia predstavovali pre slobodné podnikanie zásadný zlom. Nástup komunistov bežní robotníci firmy ADLO privítali. Spoločne s robotníkmi z ďalších čadčianskych podnikov sa 24. februára zapojili i do generálneho štrajku, ktorým v čadčianskom okrese demonštrovali podporu nastupujúcej vládnej moci. Počty štrajkujúcich síce neboli vysoké, no aj niekoľko stoviek stačilo

na demonštráciu sily a posilnenie komunistických pozícií. Úplne inak prebiehajúce udalosti vnímali majitelia Jozef Adame a Vojtech Lošonský. Pre nich nástup komunistov k moci predstavoval zlú správu. Z komunistickej rétoriky i napriek tomu, že tá sa v predchádzajúcich mesiacoch niesla z taktických dôvodov v pomerne zmierlivom duchu, bolo dobre čitateľné, že nasledujúce obdobie neprinesie súkromnému podnikaniu nič pozitívne. Medzi kysuckými živnostníkmi a podnikateľmi zavládli všeobecné obavy a neistota. Táto sociálna vrstva, ktorá patrila k najzásadnejším odporcom komunizmu, požívala nepriazeň nového režimu hneď od začiatku. V slovníku členov komunistickej strany zvykli podnikateľov označovať najčastejšie ako príživníkov, vykorisťovateľov či darmožráčov. K hlavným zámerom komunistov preto hneď od nástupu k moci patrila eliminácia

Výrobná hala pristavná
k pôvodnej dielni v roku
1947 (Zdroj: Kysucké
múzeum)

tejto spoločenskej vrstvy. V súlade s komunistickou koncepciou nový režim postupne znárodnil všetky miestne podniky a firma ADLO patrila medzi prvé.

Už zakrátko dňa 8. 3. 1948 bola na podnik ADLO pumpy výmerom Povereníctva priemyslu a obchodu v Bratislave č. I/6-10163/2 1948 uvalená národná správa predstavujúcu prakticky prvý krok k znárodneniu. Firmu úradne odňali pôvodným vlastníkom a majetkovo prešla dňa 20. 3. do rúk národného správcu, ktorým bol Jozef Adame. Oficiálne k znárodneniu došlo poštátnením bez poskytnutia náhrady ministerským dekrétom dňa 27. 6. 1948. Firmu ADLO následne začlenili pod národný podnik Sigma Olomouc, pod ktorým, ako jeho pobočka fungovala niekoľko nasledujúcich rokov. Vo všeobecnosti presun do štátnych rúk podnikom a ich majiteľom nepriniesol nič dobré. Znárodnenie na rozdiel od komunistami deklarovaných

predstáv o povznesení a rozvoji výroby, v praxi často prinieslo skôr či neskôr presne opačný efekt. Presne takýto bol i ďalší osud firmy ADLO.

V novej hospodárskej realite

Spočiatku sa síce zdalo, že podnik bude i v nových podmienkach napredovať, čo dobe poplatný kronikár zaznamenal na stránkach čadčianskej pamätnej knihy nasledujúcimi vetami: „V roku 1948 sa podnik (ADLO) zapojil do nášho dvojročného plánu. Úlohy toho plánu prenášali sa postupne v život na pracoviskách. Poprvé začala oživovať na pracoviskách snaha po splnení daných úkolov, poprvé sa začínalo so socialistickým zmýšľaním. Bola to nová metóda práce, začal sa oživovať nový pomer človeka k práci, a tým aj uskutočňovať novú pracovnú morálku. Výrobný plán čerpadiel v tomto závode, jeho kontrola a jeho plnenie dostáva sa do popre-

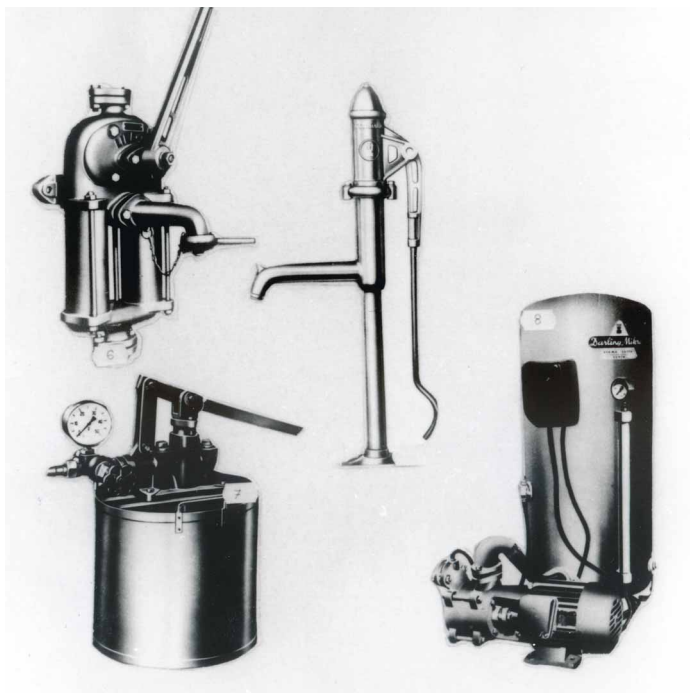

Logo firmy po znárodnení (Zdroj: ŠA ZA, pracovisko Archív Čadca)

dia a s týmito skúsenosťami závod vstúpil v roku 1949 do prvého nášho päťročného plánu. Začína sa debata na pracoviskách o nových úkonoch.“

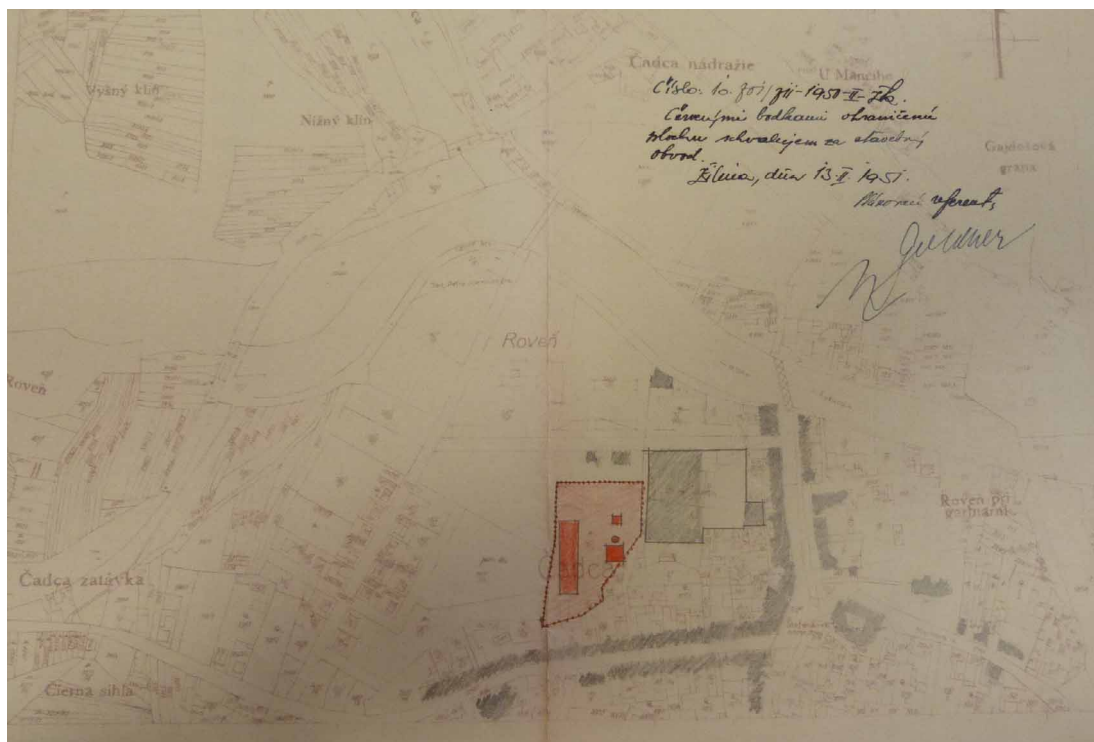
I po znárodnení podnik pod novým vedením fungoval dobre. Rast a rozvoj sa preniesli do všetkých hlavných ukazovateľov. V podniku figurujúcom pod novým názvom *Sigma pumpy národný podnik závod Čadca* (vo viacerých dokumentoch je uvádzaný tiež ako *Sigma pumpy, národný podnik závod ADLO Čadca* reflektujúci pôvodný podnik) rástol počet zamestnancov i objem výroby. Pokiaľ v roku 1944 pri založení v malej dielničke pracovalo asi 45 zamestnancov v roku 1951 ich už bolo okolo 300.

Podnik tak spočiatku i v nových pomeroch fungoval v dobrej kondícii a presun vlastníckych pomerov výraznejšie nenarušil jeho výrobu, ako to bolo v prípade mnohých iných prípadoch. Zásahu na tom však nemali vyššie spomínané nové iniciatívy, zavádzanie socialistických metód práce či socialistického súťaženia, debát na pracovisku a podobne. Hlavnú úlohu tu zohrávali dva faktory. Prvú predstavovala skutočnosť, že pôvodným majiteľom bolo i po znárodnení umožnené ostať pracovať v podniku. Predovšetkým jeden zo zakladateľov Jozef Adame

Výrobný sortiment firmy ADLO (Zdroj: Kysucké múzeum)

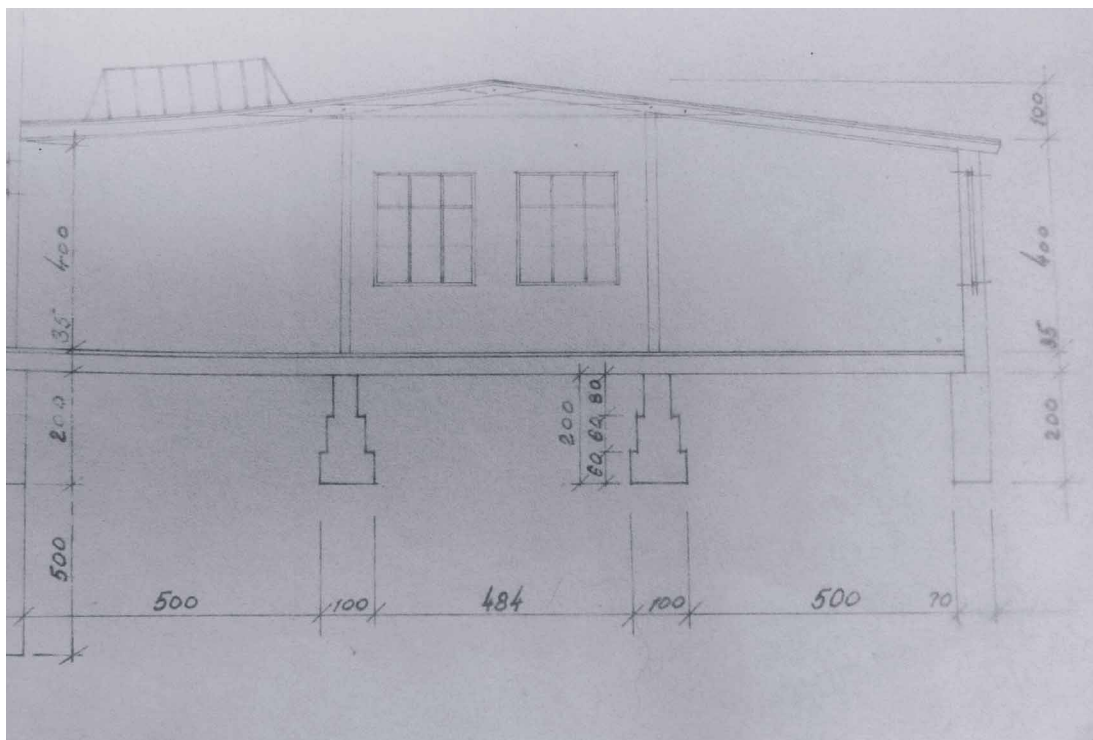
svojimi skúsenosťami a schopnosťami prispieval k udržiavaniu a rozvoju výroby. I po prechode podniku pod správu podniku Sigma Olomouc pôsobil Adame ako vedúci závodu a z tejto pozície, ako hlavný odborník usmerňoval výrobu. Hoci nebol oficiálne riaditeľom, podľa zachovaných spomienok pamätníkov, práve on sa svojou odbornosťou zásadne podieľal na rozvoji. Koncom 40. rokov napríklad pracoval na pozícii technického riaditeľa a mal na starosti vývoj a kvalitu produkcie. Okrem toho práve on často zastupoval podnik pri dôležitých rokovaniach v tomto období. Udržiavanie predchádzajúceho vysokého štandardu kvality výrobkov i po znárodnení, ktoré kvalite v československých podnikoch vo všeobecnosti príliš

Závěrečné období a zánik výroby

výrobnú halu dokončili niekedy koncom roku 1950. Dňa 2. februára vedenie podniku adresovalo Technickému referátu pri ONV v Čadci žiadosť o kolaudáciu (vydanie užívateľského povolenia) pre dokončenú novú výrobnú továrenskú halu. Paralelne s výstavbou haly vedenie plánovalo v jej blízkosti pristavať ešte ďalšie objekty. Od novembra 1950 preto v tejto veci prebiehali rokovania s úradmi o získanie stavebného povolenia na dostavbu technických objektov potrebných pre chod nového objektu. Konkrétne išlo o výstavbu trafostanice, kotolne, vodárne so studňou a kanalizácie a novej príjazdovej cesty. Krátko po tomto dátume 13. februára 1951 Krajský národný výbor odobril i výstavu týchto technických budov, ktoré dokončili v nasledujúcich dvoch mesiacoch. Pri výstavbe veľkej výrobnej haly boli zároveň asanované staršie objekty podniku.

Výroba tradičného portfólia v nových priestoroch však netrvala dlho. Už čoskoro, niekedy v druhej polovici roka 1951 čadčiansky podnik prešiel pod správu podniku *Továrna hasících zařízení Vysoké Mýto* zameraného

Technický náčrt veľkej výrobnjej haly firmy ADLO postavenej v roku 1950 (Zdroj: ŠA ZA, pracovisko Archív Čadca)

na produkciu hasičskej techniky. V novej výrobnej hale v Čadci tak už čoskoro rozbehli výrobu rozličných hasičských zariadení. Po zmene výrobného sortimentu zaniklo akékoľvek prepojenie na zakladateľskú firmu ADLO. Konečnú bodku za výrobou púmp a čerpacích zariadení v Čadci dal rok 1954. Tunajší podnik najskôr od prvého januára prešiel pod závod Československé automobilové opravovne závod Bratislava, ktorý v Čadci spustil výrobu náhradných dielov pre automobily Škoda. Zakrátko, ešte v tom istom roku výrobu v Čadci prebral podnik ŠVA Praha. V miestnej výrobnej hale produkovali rozličné súčasti pre montáž motorov. Vyrábali sa tu hlavy valcov, kardany a navijaky. To, že priestory pôvodného podniku budú aj v budúcnosti slúžiť automobilovému priemyslu definitívne v roku 1958 spečatil prechod do rúk podniku Tatra Kopřivnice. V tunajších výrobných halách, ktoré v 70. rokoch rozšírili nové výrobné priestory sa v nasledujúcich rokoch produkovali najmä rozličné komponenty pre montáž hlavných typov nákladných automobilov. V Čadci vzni-

kali najmä hlavy motorov, valce a podobne. V roku 1951 tak výroba púmp v Čadci definitívne zanikla. Niektoré pôvodné výrobné komponenty sa ešte čiastočne uplatňovali pri výrobe hasičskej techniky, produkcia pôvodného sortimentu firmy ADLO však patrila minulosti.

Epilóg

Socialistický manažment so svojím direktívnym, neodborným a nekonceptným spôsobom riadenia tak i tomuto podniku priniesol v konečnom dôsledku úpadok a neskôr faktický zánik perspektívnej produkcie púmp a čerpadel. S ukončením výroby pôvodného sortimentu sa zavŕšilo i pôsobenie Jozefa Adameho a ďalších odborníkov z pôvodného kolektívu. Spoluzakladateľ podniku opúšťa niekedy na prelome 40. a 50. rokov Čadcu a sťahuje sa do Bratislavy. Neskôr pracoval v strojárstve a stavebníctve a popri tom si vzdelanie dopĺňal vysokoškolským štúdiom. V rokoch 1952 – 1957 študoval na SVTŠ v Bratislave a ČVUT v Prahe. Neskôr pôsobil v akademickej oblasti.

Na tradície firmy ADLO nadviazali po roku 1989 jeho synovia založením rovnomennej firmy zameranej na výrobu bezpečnostných dverí. Tradície kvality a prirodzeného rozvoja, na ktorých stáli pred 80 rokmi zakladatelia firmy ADLO si ctia aj ich pokračovatelia a vďaka tomu ich podnik patrí k popredným a renomovaným výrobcami spomenutého sortimentu. Naproti tomu príbeh pôvodnej firmy ADLO ukazuje aké škodlivé bolo direktívne a nekonceptné riadenie hos-

podárstva v období socializmu, ktoré na dlhé roky deformovalo slovenské hospodárske prostredie. Namiesto prirodzeného rozvoja do popredia prenikli mnohé negatívne trendy a naopak zdravé tradície podnikania boli na dlhé desaťročia zatlačené do úzadia. S následkami tohto nezdravého vývoja, ktorý výrazne zdeformoval a poškodil slovenské hospodárske prostredie sa, žiaľ, vyrovnáme dodnes...

Pramene a literatúra

ŠA ZA, p. CA, f. ONV Čadca, K 63, i.č. 515/1952, Zoznam živnostníkov.

ŠA ZA, p. CA, f. ONV Čadca, K 78, i.č. 710/1950, *Sigma pumpy, závod Čadca – Žiadosť o povolenie na továrenskú halu.*

ŠA ZA, p. CA, f. ONV Čadca, K 78, i.č. 711/1950, *Sigma pumpy, n.p. – Žiadosť o určenie stavebného obvodu na dostavbu závodu.*

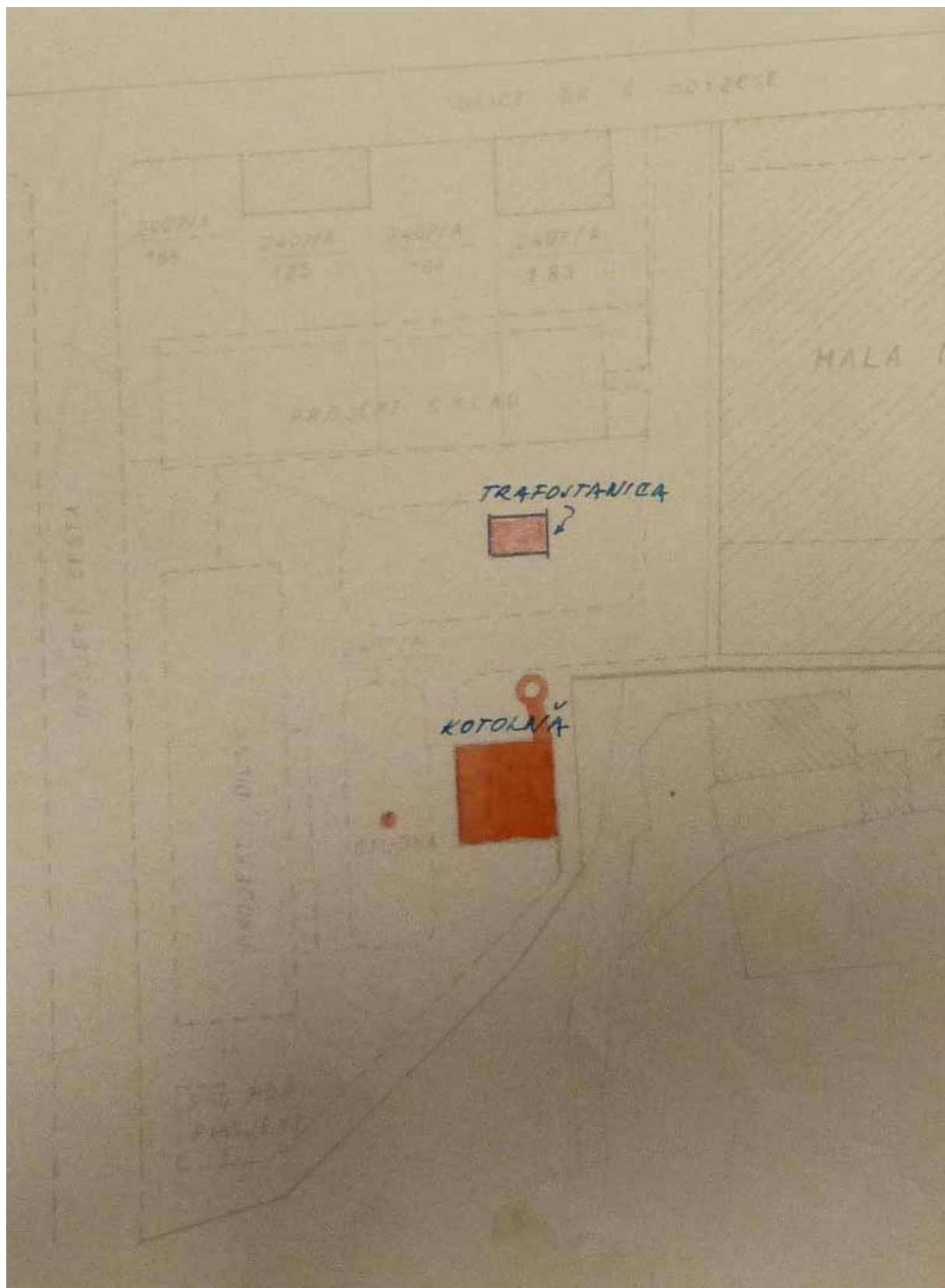
TURÓCI, Martin: *Priemysel a hospodárske dejiny Kysúc v 20. storočí (učebný materiál U3V)*. Čadca : Kysucké múzeum, 2020.

TURÓCI, Martin: Kysuce v roku 1948. In: JESSENSKÝ, Miloš – ADAMČÍK, Tomáš: *Žilinský kraj na križovatkách dejín 1918 – 1968*. Čadca : Kysucké múzeum, 2018, s. 245 – 283.

Rozhovor s Ing. Jozefom Adamem, Bratislava, 27. 6. 2024.

Rozhovor s Ing. Vladimírom Adamem, CSc. Bratislava, 18. 7. 2024.

Zbierka dokumentov rodiny Adame.

Stavebný náčrt objektov infraštruktúry pristavaných k výrobnéj hale v roku 1951
(Zdroj: ŠA ZA, pracovisko Archív Čadca)

Stará hasičská
striečka (Zdroj:
Súkromná zbierka
Ivana Gajdičara)

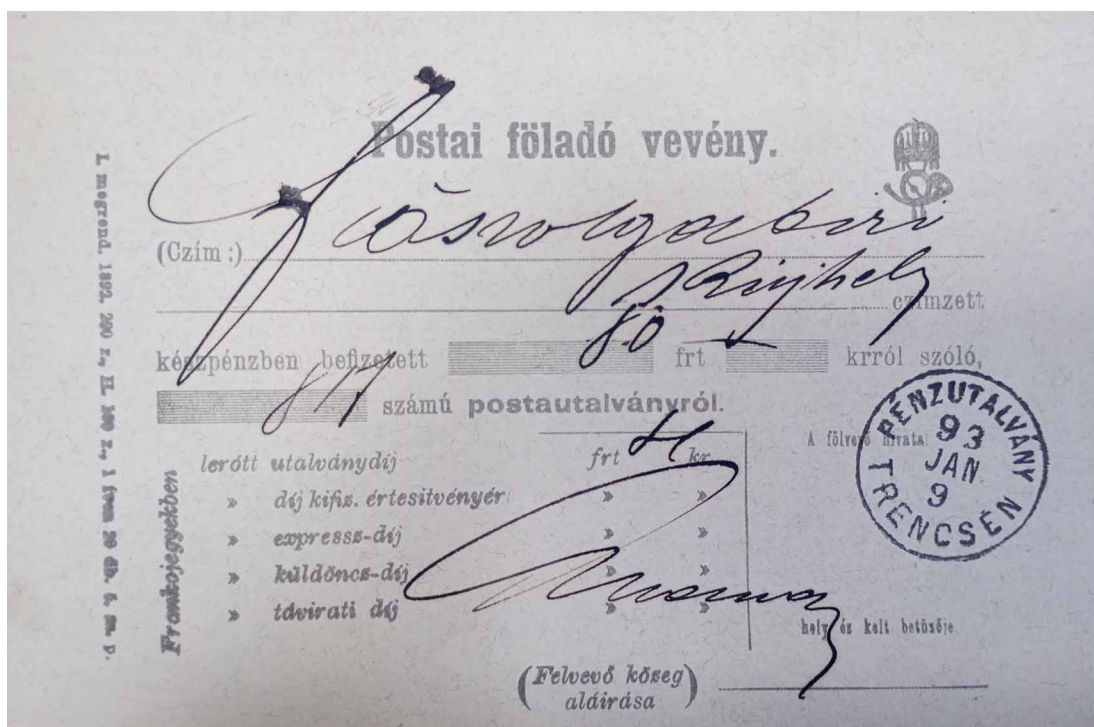
Začiatky hasičských spolkov na Kysuciach vo svetle archívnych dokumentov (1. časť)

MGR. DRAHOMÍR VELIČKA, PHD.

Úvod

Komunity dobrovoľných hasičov sú v súčasnosti na Kysuciach spolkami s najstaršou tradíciou. V minulosti boli zriadené aj v menších obciach a v mnohých z nich dodnes udržiavajú svoju kontinuitu. Niet divu, že ich členovia sú na svoju históriu hrdí a že si ju pravidelne pri rôznych výročiach pripomínajú. Viaceré z nich si vedú vlastné kroniky, z ktorých čerpajú poznatky o svojej minu-

losti. Sú také, ktoré vydali osobitné brožúry či publikácie, väčšina však má svoju činnosť spracovanú v rámci osobitnej kapitoly v obecných monografiách. Z 90. rokov pochádza sumárna publikácia mapujúca činnosť dobrovoľných hasičov v rámci celých Kysúc. V roku 2006 boli vydané dejiny hasičstva okresu Kysucké Nové Mesto (KNM) a naposledy, celkom nedávno pripravilo trio autorov

Potvrdenie o odoslani podpory Trenčianskej župy vo výške 80 zlatých pre hasičský spolok v KNM v januári 1893 (Zdroj: ŠA ZA, pracovisko Archív Čadca)

pri príležitosti 100. výročia založenia Okresnej hasičskej jednoty v KNM pamätnicu, ktorá mapuje aktivity dobrovoľných hasičov na dolných Kysuciach.

Všetky spomenuté publikačné počiny majú jednu spoločnú črtu. Zameriavajú sa skôr na obdobie po roku 1945 a súčasnosť, len minimálne sa venujú staršiemu obdobiu, epoche pred rokom 1918 úplne výnimočne. Na jednej strane je to celkom logické, keďže správ o začiatkoch hasičských spolkov či neskôr zborov nie je veľa. Na strane druhej tkvie príčina aj v tom, že autori sa príliš spoliehajú na dochované kroniky (v našich podmienkach písané retrospektívne s väčším či menším časovým odstupom od opisovaných udalostí), prípadne preberajú údaje z už vydananej literatúry. A tie nemusia byť spoľahlivé. Naproti tomu štúdium archívnych dokumentov je nielen časovo náročnejším procesom.

Treba však priznať, že aj zachované písomnosti majú svoje limity a nie vždy musia bádateľa do viesť k želanému výsledku. Napriek tomu je ich poznanie a využitie pri spracovaní akejkoľvek historickej témy nevyhnutnosťou.

Zakladanie hasičských spolkov

V rámci Rakúsko-Uhorska patrili hasičské spolky medzi spolky s najpočetnejším členstvom. Požiarna ochrana sa v minulosti vykonávala v mestách prostredníctvom mestských požiarnych zborov, neskôr v rámci cechov, pričom sa vytvárali aj meštianske hasičské zbory. Najstarší zbor z územia Slovenska je známy z Prešova z roku 1847, prvý dobrovoľný z Trnavy a Bratislavy z roku 1868. Po zrušení cechov v Uhorsku v roku 1872 nadobudli staré i novovytvárané združenia podobu dobrovoľného meštianskeho

Hasičská prilba
veliteľa zboru (Zdroj:
Súkromná zbierka
Ivana Gajdičiara)

požiarneho spolku. Ďalšie zbory vznikli v roku 1872 v Košiciach, Rožňave, Seredi, Považskej Bystrici, o rok neskôr v Turčianskom Sv. Martine a v roku 1875 aj v blízkej Bytči. Zakladaniu hasičských zborov sa venovala aj dobová tlač. Napríklad v roku 1872 vyšli v Národných novinách články od stredoškolského profesora Jána Alexandra Gotčára (nešlo o kňaza a národovca Jána Nepomuka Gotčára (1823 – 1883), ale o jeho synovca, ktorý žil v rokoch 1848 – 1925), v ktorých apeloval na ich zakladanie.

Hasičské spolky na Kysuciach – Čadca

Najstarším hasičským spolkom na Kysuciach je Čadčiansky dobrovoľný hasičský spolok (*Csácai önkéntes tűzoltó egylet*), ktorého stanovu schválilo Ministerstvo vnútra v roku 1876. V tomto sú vo vzácnnej zhode niektoré archívne pramene, mestská kronika i z nich vychádzajúca literatúra. Hoci hlásenie čadčianskeho slúžneho trenčianskemu podžupanovi z roku 1884 pri vzniku čadčianskeho spolku

uvádza rok 1875. Nie je to úplne nereálne, ak si uvedomíme, že nejaký čas trvalo, kým prebehol oficiálny proces registrácie spolku. Na druhej strane aj Matter aj Porod uvádzajú jeho vznik v roku 1876, pričom prvý menovaný upresnil, že sa tak stalo s pomocou Ružomerského hasičského spolku. Na definitívne riešenie by sme potrebovali podrobnejší výskum, zatiaľ môžeme konštatovať, že čadčiansky hasičský spolok bol určite najstarším na Kysuciach.

Pri druhom najstaršom kysuckom zbore však narazíme na

značný rozpor. Historiografia sa v názore na vznik zboru v KNM rozchádza. Jedni autori ho datujú do roku 1878, iní až do roku 1890. Kronika DHZ vo Vysokej nad Kysucou zas uvádza, že tamojší hasičský zbor bol založený už v roku 1881. Ďalší autor hovorí, že do roku 1918 boli na Kysuciach založené len štyri hasičské zbory: v Čadci (1876), vo Vysokej (1881), KNM a Turzovke (1890). Čo na to archívne dokumenty? Skutočne boli do roku 1918 zriadené na Kysuciach len štyri hasičské zbory?

Kysucké Nové Mesto

Hoci sa v zápisniciach obecného výboru v KNM v priebehu rokov 1877 – 1882 viac ráz spomína zaobstaranie hasičského náradia (putne, vozíky, sudy na vodu, striekačka), vo februári 1883 zas zhotovenie „*strekača ku haseniu ohňa*“ i postavenie „*búdky ku umiestneniu strekáča*“, ešte ani v nasledujúcom roku v obci zriadený hasičský spolok nebol. Jednoznačne o tom svedčí na jednej

strane hlásenie slúžneho z apríla 1884, ktorý sa vyjadril, že na území jeho okresu nejestvuje nijaký hasičský spolok. A tiež zápisnica výborového zasadnutia KNM z 18. mája 1884: „*straniva sriadenia spolku hasičského sa pojednávanie na deň 23. mája b.r. odpoludňajšú 3tú hodinu vydržiavať ustanovilo.*“ Spomenuté údaje možno interpretovať tak, že obec cítila potrebu prevencie pred prípadnými požiarimi, a tak zabezpečila hasičské náradie i výrobu hasičskej striekačky. Ďalším krokom malo byť zriadenie hasičského spolku v roku 1884, ku ktorému obec vyzval aj slúžny kysuckonovomestského okresu. Žiaľ, proklamované zasadnutie 23. mája sa zrejme neuskutočnilo, pretože v zápisniciach uvedené nie je. Zasadnutie výboru pokračovalo v riadnom termíne až 20. júla a na ňom, ani na žiadnom ďalšom až do januára 1885 už nepadlo o hasičoch ani slovo. Je veľkou škodou, že ďalšie zápisnice, tentoraz obecnej rady sú zachované až z rokov 1911 – 1919. V dôsledku toho je sledovanie vzniku hasičského spolku v KNM skomplikované. Z toho, čo vieme z archívnych zdrojov vyplýva, že uhorské ministerstvo vnútra schválilo stanovy hasičského spolku v KNM v roku 1892. Keďže tieto spolky sa mohli zorganizovať skôr a nejaký čas trvalo, kým si vypracujú stanovy a kým ich administratívne schváli ministerstvo, zdá sa byť prijateľným, že spolok mohol vzniknúť okolo roku 1890. V roku 1893 jeho existenciu dokladá podpora župana Trenčianskej župy. Je možné, že bezprostredným podnetom bol požiar v meste v roku 1889, keď si už obec uvedomila, že so zriadením spolku niet na čo čakať. Hasičský spolok však po nejakom čase opäť prestal fungovať, pretože zápisnica obecnej rady sa začiatkom roka 1913 zmieňuje takto: „do-

Hasičská zástava turzovského DHZ z roku 1927 (Zdroj: Súkromná zbierka Ivana Gajdičiara)

tyčne konečného uzavretia sl. slúžnovského uradu č. 6172/1912 sa uzavrelo, žeby naj-
saprav bol buďto dobrovolny alebo nútený hasičský spolek utvorený. Sl. služnovský urad sa požaduje, žeby prevedenie svojho konečného uzavretia do toho času odložiť ráčil, pokiaľ sa utvorenie hasičského spolku prevede, s ktorého prevedením sa predstavenstvo obecné poveruje.“ Z toho vyplýva, že už v roku 1912 Slúžnovský úrad v KNM opäť vyzval obec na zriadenie hasičského spolku a vtedajšiemu obecnému zastupiteľstvu bola uložená povinnosť postarať sa o jej naplnenie. Nevieme s istotou povedať, či sa to podarilo, ale treba vziať do úvahy, že už o rok neskôr vypukla vojna a nielen spolková činnosť bola ochromená.

Vysoká nad Kysucou

Súčasný DHZ vo Vysokej nad Kysucou sa hrdo hlási k vzniku svojho predchodcu, ktorý mal údajne vzniknúť už v roku 1881. Problémom

je, že tento dátum neuvádza žiaden archívny prameň, je uvedený len v kronike zboru. Kronika sa však začala písať v roku 1935 a kronikár tento rok uviedol na základe spomienok jedného z členov pôvodného zboru. Už táto skutočnosť výrazne naštrbuje hodnovernosť tejto správy. V tom čase 77-ročný Ján Nečeda spomínal i so svojimi súčasníkmi na udalosti spred viac ako 50 rokov, takže skutočnosť mohla byť úplne iná. Nepopierateľným faktom je, že Vysoká v danom období patrila do okresu Bytča a v Bytči samotnej hasičský spolok zriadili v roku 1875. Stanovy im boli schválené Ministerstvom vnútra v Budapešti v januári 1877. Na jednej strane je síce teoreticky možné, že by si Vysočania vzali príklad zo sídla okresu, ale proti tejto možnosti zatiaľ vystupujú všetky zachované a nám známe pramene. Nepoznáme schválenie jeho stanov, neuvádza sa ani jeho podpora či jej zamietnutie zo strany župy ako je to u iných kysuckých hasičských spolkov. V hlásení trenčianskemu podžupanovi o hasičských spolkoch ho neuvádza ani slúžny bytčianskeho okresu začiatkom apríla 1884. Je ťažké predstaviť si, že ak by bol spolok v tom čase skutočne existoval, neobjavil by sa v nijakom dokumente. Prvý raz je písomne doložený až v zápisnici obecného zastupiteľstva z 15. júna 1893, keď sa konalo jeho mimoriadne zasadnutie. Tu sa píše, aby sa pre „*feuerwehr*“ zabezpečili potrebné veci a uniformy. A ďalej: „*Feuerwehr sa úplne uniformirovať uzaviera na utraty obce...*“ V tom čase teda hasičský spolok vo Vysokej už bol zriadený. Aj ďalšia zmienka potvrdzuje, že zápasil s nedostatočným vybavením a výstrojom. Spolok sa 2. marca 1895 písomne obrátil na obec: „*na základe protokolarneho*

uzavretja zastupiteľstva vysokeho hasičského spolku ... žjada tento spolok hasičsky z ohladu skúsenosti pri ostatnym ohnu kelčovskem, že mnohe requisitory patrjace ku braneniu proti ohnu, chybaju, ktore aby tento spolok povinnost svoju úplne konat mohol, zaopatrit musi.“ Ďalej sa konštatuje, že spolok nemá žiadne finančné prostriedky, ale keďže je nevyhnutné zaobstaráť jeho vybavenie, navrhuje, aby zastupiteľstvo postúpilo spolku obnos, ktorý „*assecuračna spoločnosť obci našej liquidovať bude.*“ Z uvedeného sa javí hasičský spolok vo Vysokej, ako nedávno založený, ktorý sa len postupne stará o základné vybavenie a výstroj. Rozhodne nepôsobí, akoby mal za sebou viac ako desaťročnú existenciu. Na základe zachovaných písomností možno jeho vznik datovať okolo roku 1893. Z roku 1913 pochádza zmienka o akejsi reorganizácii zboru, ktorá súhlasí s tým, čo o zbore v danom čase hovorí kronika zboru. V zápisnici z 24. februára 1913 sa píše, že v obci už je organizovaný hasičský zbor, nebude sa organizovať nový, ale bude reorganizovaný existujúci zbor. Avšak aj tu do procesu reorganizácie zasiahla vojna a činnosť zboru bola obnovená až po vzniku Česko-Slovenska. Istou zvláštnosťou je, že aj k jeho obnoveniu existujú dva rozdielne údaje. Výkaz spolkov z 31. marca 1931 uvádza, že *Sbor dobrovolných hasičov* vo Vysokej vznikol 1. októbra 1921. Výkaz spolkov v okrese k 1. januáru 1941 uvádza dátum 10. apríl 1922. Prikláňame sa k prvému dátumu vzhľadom na menší časový odstup i fakt, že rok 1921 potvrdzuje aj kronika.

(pokračovanie)

**Dobrovoľný
hasičský sbor
v Turzovke**
oslávi dňa 12. augusta 1934
pod protektorátom pána okresného
-:- náčelníka Dr. Jána Vloššáka -:-

**20 ročné
JUBILEUM**

**svojho jestvovania
za účasti Hasičskej okresnej jednoty č. 3.**

Význam tohoto dňa vyžaduje najhojnejšiu účasť hasičstva a preto poriadateľstvo s bratským pozdravom a veľkou žiadosťou obracia sa na všetkých bratov hasičov a ct. verejnosť, aby svojou vzácnu prítomnosťou prispelo k dôstojnému osláveniu milie pamiatky nášho sboru.

Program: O 6. hod. budíček.
O 10³⁰. hod. uvítanie hostov.
O 11. hod. dekorovanie jubilantov. - O 12. hod. spoločný obed v hostinci p. Jozefa Hochfeldera.
O 13. h. sraz všetkých hasičov v urbárskom dvore.
O 13³⁰. h. požiarové cvičenie s motor. striekačkou.

O 14. hod. spoločný pochod
na výletišťe do MUCHOV, kde sa bude odberať

VESELICA V PRÍRODE!
Tanec - Tombola - Arest a rôzne zábavné hry.
O guláš, jedlá a občerstvenia bude náležite postarané.

Na výletišťi prvotriedna dechová hudba z Nového Hrozenkova. -:- Vstupné: dáma 2 Kč, pán 3 Kč.
Večer o 9. hod.

tanečná zábava
v miestnosti sáli ob. kina pri prvotriednej hudbe. -:- Vstupné: dáma 2 Kč, pán 3 Kč.
Čistý zisk venuje sa na opravu hasičského náradia.

Za nepriaznivého počasia odbera sa zábava v miestnosti ob. kina od 13. hod. Poriadateľstvo.

A. KOČI, ODREV.

Plagát DHZ v Turzovke na oslavu výročia svojho založenia (Zdroj: ŠA ZA, pracovisko Archív Čadca)

M. R. Štefánik
v Ríme (Zdroj: Kysucké múzeum)

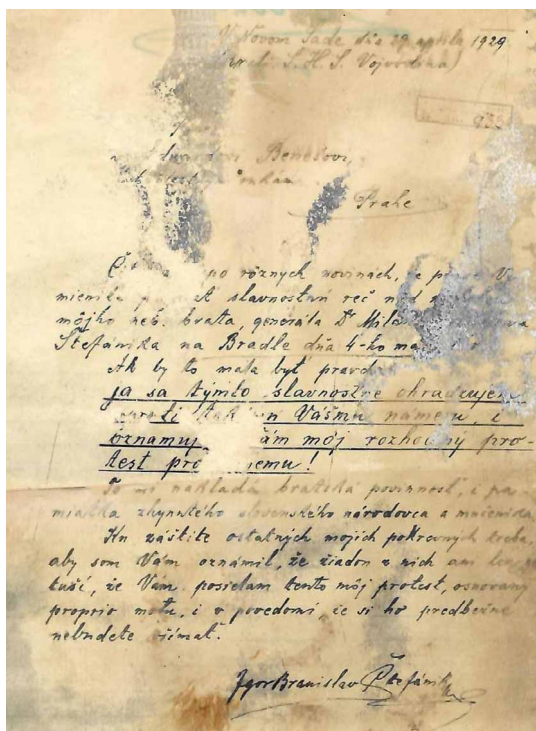
Milan Rastislav Štefánik v zbierkach Kysuckého múzea

PHDR. DANIEL HUSÁRIK

Dňa 4. mája 2024 sme si pripomenuli 105. výročie úmrtia Milana Rastislava Štefánika (* 21. júl 1880, Košariská – † 4. máj 1919, Ivanka pri Dunaji). So životom a dielom univerzálnej osobnosti sa môže záujemca oboznámiť prostredníctvom odbornej literatúry či elektronických zdrojov.

Kysucké múzeum vo svojich fondoch uchováva hneď niekoľko unikátnych dokumentov obsahovo a dokumentačne spojených s osobnosťou M. R. Štefánika. Ide o strojo-pisy, rukopisy a fotografický materiál. Dokumenty pochádzajú z osobnej pozostalosti

turzovského rodáka Dušana Metoda Janotu, ktorý ako zameraný bádateľ a publicista venoval nemalú pozornosť práve osobnosti M. R. Štefánika. Ing. Dušan Janota pracoval v Slovenskom ústave pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody. V rámci svojich výskumných úloh zostavil Bibliografiu prác Dr. Milana R. Štefánika podľa záznamov uverejnených v Comptes Rendus de L' Académie des Sciences [Zborník Akadémie vied]. Bibliografia obsahuje síce len štrnásť záznamov, no vypovedá o Štefánikovej precíznej výskumnej činnosti. V roku 1911 ocenila

List Igora Štefánika
E. Benešovi (Zdroj:
Kysucké múzeum)

M. R. Štefánik ako
pilot francúzskej
armády (Zdroj:
Kysucké múzeum)

francúzska Akadémia vied Štefánika za vedecké práce z oblasti astronómie prémiou 2 tisíc frankov.

Ohľadom smrti M. R. Štefánika existuje hneď niekoľko teórií. Havária lietadla nie je dodnes úplne objasnená. Súčasťou zbierok Kysuckého múzea je originálny list Štefánik-ovho brata Igora Branislava Štefánika adresovaný ministrovi zahraničných vecí Dr. Edvardovi Benešovi napísaný a datovaný v Novom Sade 29. apríla 1929. Igor Branislav Štefánik sa v liste odvoláva na správy z tlače, podľa ktorých mal E. Beneš 4. mája 1929 (10. výročie úmrtia) predniesť slávnostnú reč na Bradle nad mohylou jeho nebohého brata generála M. R. Štefánika: „Ak by to malo byť pravdou ja sa týmto slávnostne ohradzujem proti takémuto Vášmu zámeru, i oznamujem Vám môj rozhodný protest proti nemu!“ Protestný list zaslal Benešovi z vlastných pohnútok, pričom ho ubezpečil, že o liste nevie nik z rodinných príbuzných. Nemenej zaujímavý

je aj obsah rukopisu, ktorý bol napísaný v Bratislave 17. júla 1940. Autorom je Michal Pallumany (Pallmany) s uvedenou adresou Kolárovo námestie 20, Zememeračská evidencia mesta Bratislavy. List bol určený pre politika a poslanca Marka Čulena: „Veľa važeni pane poslanec Čulen. Dna 15/VII. 1940 počuvai som Vašu aktualitu o Generalovy Štefanikovy. a pochopil som že snažite sa zlo, čin spachani, na generalovy Štefanikovy od činit, nuš chcel bich vam len ulachčit, vo vašej višetruvacej robote, v roku 1919. Kritického dna ked stroskotalo lietadlo, Generala Štefanika, bol som narukovani u Delostreleckeho pluku č. 9 B. 2. ako sluzbu veduci tunak v Bratislave, v delostreleckých kasarnach. Kritického dna sa zjavilo lietadlo, nad Bratislavu, velky poplach bol unas, vraz nepriateľske lietadlo, a hnet zme dostaly roskaz, strielat s kano- nov, na lietadlo, na ktere sme viac krat vystrelili, smerom na Ivanku, a o chvílu sme sa dozvedeli že lietadlo gen. Štefanika stroskotalo

M. R. Štefánik vo
Washington (Zdroj:
Kysucké múzeum)

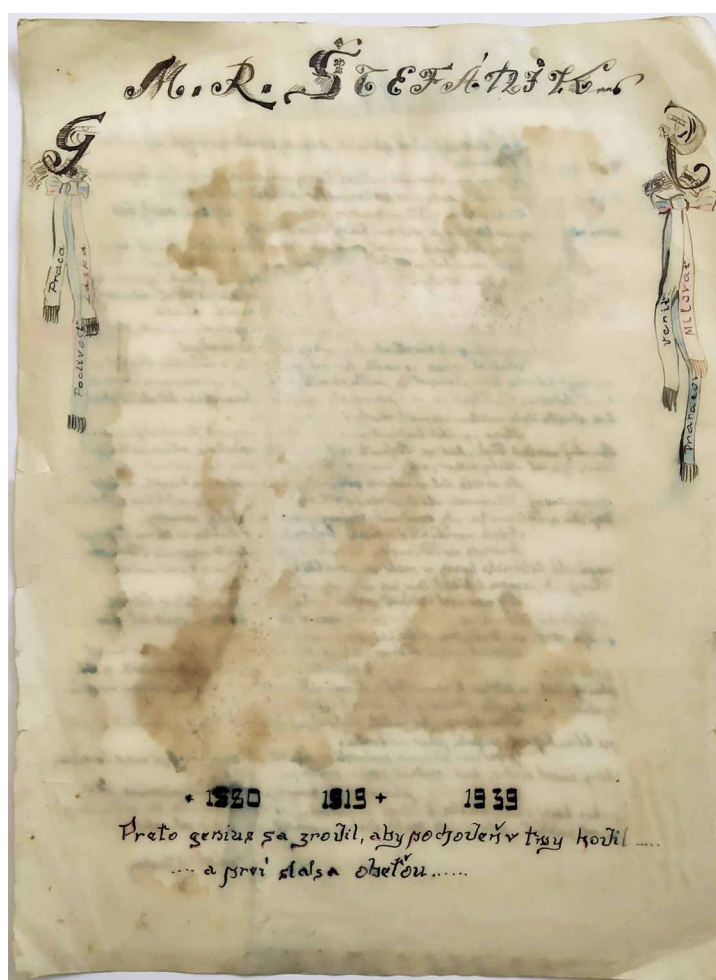
a gen. Štefánik sa zabil. Vela važení pane poslanec, nebolo bi odveci, snat napisat článok na slov. Pravdy, abisa ti všcia prihlasily, ktorí boly v ten den narukovany, v delostreleckych kasarnach, snat bi sa vec vyjasnila trocha.“

Výnimočnou bola i spomienková slávnosť v roku 1969, keď si Slováci pripomenuli päťdesiate výročie úmrtia generála Milana Rastislava Štefánika. Pri tejto príležitosti bola vydaná drobná spomienková tlač úzkeho „záložkového“ formátu s dvoma čiernobielymi fotografiami. S fotografiou mohly na Bradle, pod ktorou je dvojriadkový nápis realizovaný tučným písmom: *Národ nezabúda / na svojho veľkého syna*. Pod nápisom je menším typom písma chronologické značenie *Bradlo – 4. mája 1969*. Vľavo je umiestnená profilová portrétna fotografia M. R. Štefánika vo vojenskej uniforme. Okolo dolnej obvodovej

hrany fotografie sa vinie rastlinný ornament zložený z lipových listov a kvetov. V strede je značenie 50, a pod ním nápis *Generál Milan R. Štefánik*. Ďalším zaujímavým dokumentom z pozostalosti Dušana Metoda Janotu je listina, či skôr jej torzo, ktorej autorom je pravdepodobne sám D. M. Janota. Výrazným ozdobným veľkým písmom (kapitálkou) je realizovaný nápis *M. R. ŠTEFÁNIK*. Po ľavej i pravej strane nápisu visia stuhy bielej, modrej a červenej farby s nápismi: *Pravda, Pochtivosť, Láska, Veriť, Milovať, Praracov [zrejme Pracovať]*. V spodnej časti umiestnené základné biografické údaje M. R. Štefánika, a to **1880, 1919+ a 1939*. Pod dátami je dvojriadkový citát: *Preto genius sa zrodil, aby pochoďeň v trssy hodil... .. a prvý stal sa obeťou.....* Pole listiny rámcované nápismi a stuhami je prázdne. Na opačnej strane je modrým pís-

mom zapísaný text. Členený je na odseky. Ide o slávnostnú reč: „*Celý slovenský národ spomína dnes na jedného zo svojich najväčších synov gen. M. R. Štefánika. Najmä my, slovenská mládež ho spomínáme, i v našom verejnom prejave, ktorý sme urobili dnes pred sochou nášho veľikáša pri Dunaji. Hoci prešlo, zišli sme sa vo veľkom počte, aby sme vzdali česť pamiatke muža, na ktorého je právom každý Slovák hrdý.*“ Nasledujú údaje zo života M. R. Štefánika.

V pozostalosti Dušana Metoda Janotu sa zachovali taktiež fotografie M. R. Štefánika. Ide o známe, ale i menej známe vyobrazenia. Na portrétnych fotografiách je generál Štefánik vyobrazený väčšinou vo vojenskej rovnošate. Vzácné je vyobrazenie Štefánika ako letca vo francúzskej armáde, podobne ako skupinové fotografie z Ríma, Washingtonu či Jekaterinburgu. Treba však poznamenať, že väčšina z pätnástich fotografií je značne poškodená. Dušan Metod Janota bol od roku 1990 členom Spoločnosti Milana Rastislava Štefánika.

Listina so slávnostným prejavom D. M. Janotu
(Zdroj: Kysucké múzeum)

Dom z Oščadnice
č. 795 – portál
vstupu počas zásahu
(Zdroj: Fotoarchív
Kysuckého múzea)

Malebné prvky objektov ľudovej architektúry

ZUZANA JESENSKÁ K. – MGR. MARTINA KRKOŠKOVÁ

Múzeum kysuckej dediny vo Vychylovke

V roku 2014 sa väčšina objektov ľudovej architektúry Múzea Kysuckej dediny vo Vychylovke stala zbierkovými predmetmi Kysuckého múzea. Z toho vyplýva, že okrem bežnej údržbovej starostlivosti si tieto objekty vyžadujú odbornú ochranu, ošetrovanie konzervovaním a reštaurovaním. Oblasť, v ktorej sa nachádzajú, má veľmi náročné klimatické podmienky, a tak sa stáva, že niektoré ozdobné prvky na objektoch podliehajú rýchlejšiemu znehodnoteniu. Počas letnej sezóny uplynulého roku sa tím pracovníkov, konzervátorov a reštaurátorov Kysuckého múzea zameral okrem konzervačných zásahov aj na farebné maľby a ornamenty, ktorým sa vytrácala farebnosť a v niejednom prípade by po nastávajúcej zimnej sezóne hrozila úplná strata ich viditeľnosti.

Pred reštaurátorským zásahom sa uskutočnil výskum, ktorý poodhalil nejednoznačnosť pôvodnej farebnosti a tej súčasnej. Niektoré ornamenty boli v nedávnej minulosti obnovené, zrejme z rovnakého dôvodu.

Najväčším hlavolamom pre realizáciu bol prístup k niektorým ornamentom na objekte. Konkrétne na Ovčine v usadlosti u Poništa a Obytného domu č. 126. S prihliadnutím na technické a finančné možnosti múzea, ako i skutočnosť, že po nastávajúcom zimnom období by hrozilo riziko úplnej straty viditeľnosti niektorých malieb, podarilo sa vyriešiť prístup a zabezpečiť lešenie tak, aby sa nedotýkalo objektu, prípadne minimálne. Aj napriek najlepšiemu možnému riešeniu umiestnenia lešenia, nebol prístup k maľbe komfortný. Preto sa musel brať pri realizácii ohľad na bezpečnosť. Napriek

Zbierky a ich ochrana

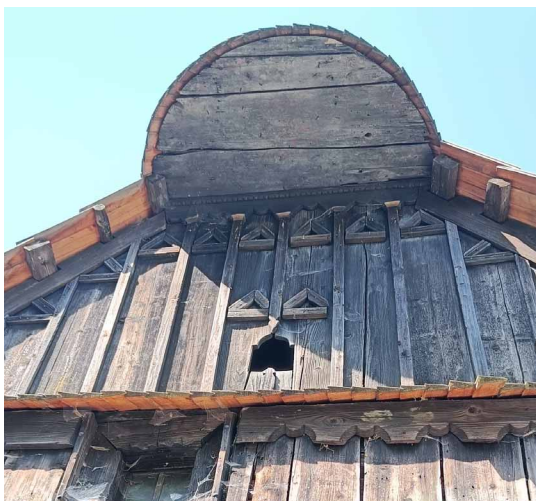
náročným podmienkam sa podarilo naplniť cieľ, zastaviť proces degradácie a prinavrátiť danému predmetu jeho vizuálnu a estetickú hodnotu.

Názov zbierkového predmetu: Riečnica „PONIŠŤ“ obytný dom č. 126, OLA 19

Predmetom reštaurovania bol výtvarný detail dna bane na ukončení strechy polkružím, tzv. baňou s hálkou, ktorá sa nachádza na oboch štítoch zrubového obytného domu, ktorý stojí v usadlosti „Ponišť“ v MKD Vychylovka. Je to troj priestorový objekt datovaný k roku 1834.

Obytný dom, inštalácia lešenia (Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Obytný dom pred zásahom (červená rozeta)
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Obytný dom po zásahu (červená rozeta)
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Obytný dom pred zásahom (biela rozeta)
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Obytný dom po zásahu (biela rozeta)
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Názov zbierkového predmetu: Riečnica „PONIŠT“ ovčín, OĽA 09

Predmetom reštaurovania bola zrubová jednopriestorová stavba so sedlovou strechou. Ovčín bol súčasťou hospodárskeho zázemia usadlosti a používal sa na uskladnenie sena

na zimu. Na objekte je pozoruhodná farebná maľba na strešných štítoch, ktorej hlavným motívom sú topor na kresanie dreva, fľaša, píla z prednej strany; zo zadnej strany fľaša s hrnčekom a zdobenie s datovaním nad dverami.

Štít ovčína pred zásahom (predná strana)
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Štít ovčína po zásahu (predná strana)
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

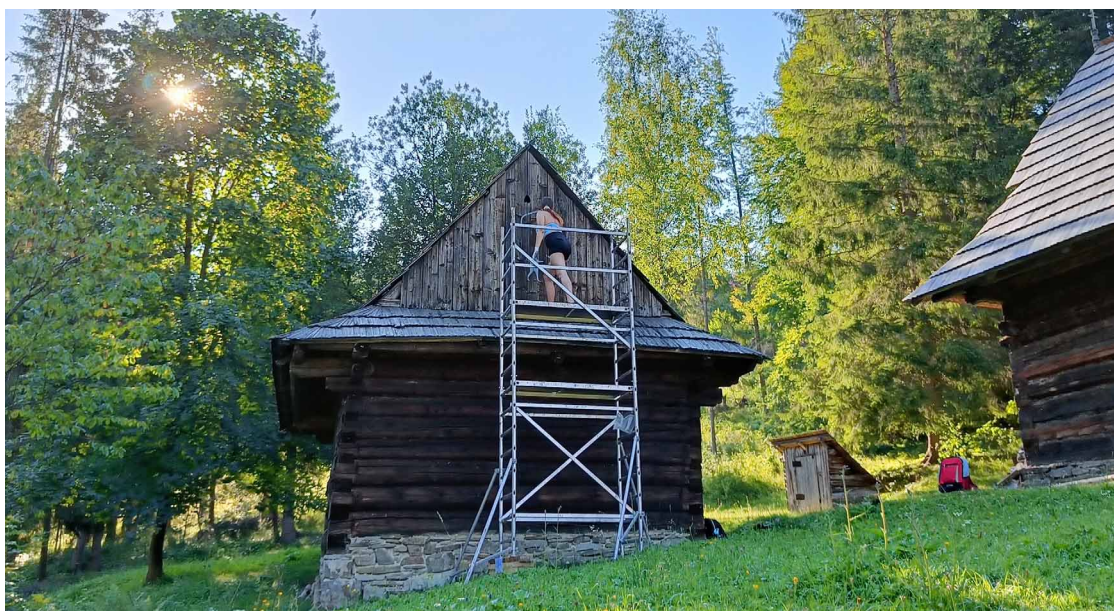
Zbierky a ich ochrana

Štít ovčína pred zásahom (zadná strana)
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

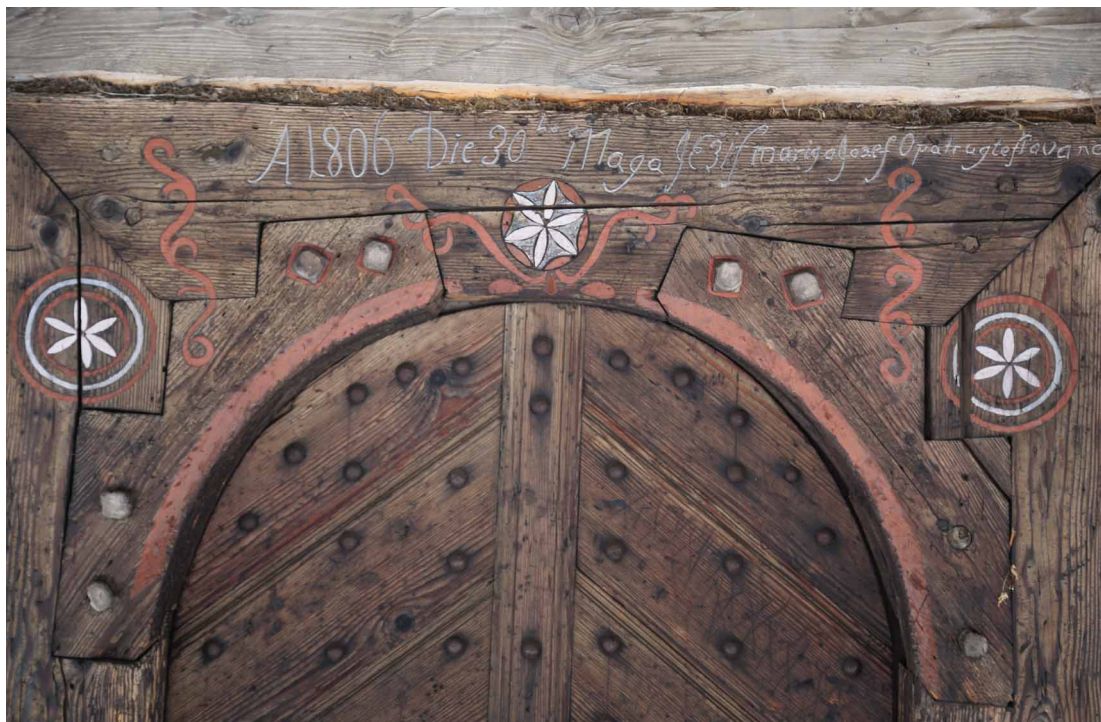
Štít ovčína po zásahu (zadná strana)
(Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Ovčín U Poništa počas zásahu, 2024 (Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Názov objektu reštaurovania: OŠČADNICA
č.795 Obytný dom s priestorom stodoly
Predmetom reštaurovania bol portál na
obytnom dome z Oščadnice č. 795 so stodo-

lou z roku 1806. Podobne ako iné objekty ľudového staviteľstva v našom regióne je postavený zrubovou technikou.

Dom z Oščadnice č. 795 – portál vstupu pred zásahom (Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Dom z Oščadnice č. 795 – portál vstupu po zásahu (Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Zbierky a ich ochrana

Dom z Oščadnice č. 795 počas zásahu (Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

Dom z Oščadnice č. 795 počas zásahu (Zdroj: Fotoarchív Kysuckého múzea)

*Betlehem zo šúpolia
(Zdroj: Zbierkový fond
Kysuckého múzea/
foto: A. Kontrík)*

Betlehem zo šúpolia od Eleny Zubajovej

PHDR. ALOJZ KONTRÍK

Súčasťou zbierkového fondu Kysuckého múzea Etnografia 1: Zvykoslovie – Betlehemy je betlehem z kukuričného šúpolia od Eleny Zubajovej. Do zbierok bol získaný v roku 1999, keď bol zároveň zhotovený.

Betlehem tvoria figúrky zo šúpolia, ktoré sú prilepené na drevenej obdĺžnikovej podložke, namorenej na tmavohnedo. Podložka je husto pokrytá zeleným a hnedým ma-

chom. Vpravo vzadu (z pohľadu diváka) sedí na klátiku Panna Mária. Po jej ľavej ruke stojí sv. Jozef. V strede pred nimi leží v jasličkách na machu Ježiško. Za ním stojí oslík, vedľa neho ovečka, úplne vľavo anjel. Zadnú časť, v podobe štítu, tvorí tmavohnedá trojuholníková doska z dreva. Na jej bočných šikmých hranách sú nalepené šupiny zo šišíek, predstavujúce šindeľ. V hornom vrchole je nale-

pená hviezda zo slamy. Štít je k podložke upevnený obdĺžnikovou doštičkou, ktorá je spodnou časťou kolmo priskrutkovaná k hrane podložky a vrchnou časťou k strieške. Sv. Jozef má plášť a Panna Mária má na hlave závoj. Všetky postavy majú svätožiariu – Panna Mária a sv. Jozef zo slamených krúžkov, Ježiško a anjel zo šnúrky zlatej farby. Šírka betlehemu je 250 mm, hĺbka 180 mm a výška 195 mm. Výška drevenej podložky je 17 mm. Najvyššou postavou betlehemu je sv. Jozef – 147 mm.

Autorka betlehemu, Elena Zubajová, sa narodila v roku 1955 v Žiline – Bytčici. Je absolventkou strojárskej školy v Kysuckom Novom Meste. K ručným prácam bola vedená matkou od malička. Navštevovala aj krúžok šikovných rúk, kde sa naučila vyšívať, háčkovať, robiť so šúpolím a zdobiť kraslice. Po absolvovaní rôznych školení v osvetových strediskách v Žiline a Banskej Bystrici získala osvedčenie lektora ľudových remesiel. Viedla krúžky ľudovomeleckej výroby, z ktorých absolventské výrobky boli prezentované na výstavách vo viacerých mestách. Vyše dvoch desaťročí bola vedúca krúžku šikovných rúk pre deti z Bytčice a okolia. Výsledky spoločných aktivít s deťmi vystavovala v Žiline a Ružomberku, kde získali rôzne ocenenia. Zúčastnila sa predvádzania tradičných výrobných techník na veľtrhoch ľudových remesiel v Nemecku (Mníchov a Norlingen), v Slovinsku (Koper) aj na Slovensku (v Žiline na

Staromestských slávnostiach). Počas Vianoc a Veľkej noci sa zúčastňovala predvádzania ukážok výroby zo šúpolia v Slovenskom múzeu ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši. Pod hlavičkou spolku Živena v Žiline prezentovala rôzne ľudové techniky v mnohých mestách na Slovensku. Jej výrobky sa dostali až do Kanady, Japonska, Rakúska a sú zastúpené v zbierkach Kysuckého múzea. V súčasnosti pôsobí ako odborná lektorka pre ľudovú výrobu – práca so šúpolím, vyšívanie, háčkovanie, paličkovaná čipka, pletenie, tkanie, zdobenie kraslíc maľovaním, výroba medovníkov a maľovanie na sklo.

Betlehem zo zbierok Kysuckého múzea bol vystavený nielen na Slovensku, ale aj v Českej republike v Múzeu Těšínska – Výstavní síň Muzea Těšínska v Karviné – Fryštáte v rámci výstavy „Čas radosti veselosti – Betlémy z Kysúc“ (4. decembra 2012 až 31. januára 2013). Autorom výstavy bol PhDr. Alojz Kontrík, etnológ – kurátor Kysuckého múzea. V roku 2021 bol zapožičaný na výstavu „Podme všetci do Betlehema“, ktorá sa konala vo výstavných priestoroch Sobášneho paláca v Bytči - Považské múzeum v Žiline. V dňoch 12. novembra 2023 až 25. februára 2024 ho návštevníci mohli vidieť v expozičných priestoroch renesančného Kaštieľa v Radoli na výstave „K Ježiškovi do Betlema pôjdeme ...“, ktorá prezentovala betlehemy zo zbierok Kysuckého múzea. Autorom scenára výstavy bol PhDr. Alojz Kontrík.

Z výstavy „Čistota pol života“ (Foto: A. Paráčová)

Ohliadnutie za výstavou „Čistota pol života“

PHDR. DANIEL HUSÁRIK – MGR. ANDREA PARÁČOVÁ

Výstava „Čistota pol života“ venovaná hygiene a hygienickým podmienkam na Kysuciach bola inštalovaná v dňoch 5. mája až 6. októbra 2024 v priestoroch Kaštieľa Radol'a. Návštevník múzea mohol v tomto období vidieť najkrajšie zbierkové predmety Kysuckého múzea venované predmetnej problematike. Prezentované predmety boli používané pri osobnej hygiene, ako aj pri udržiavaní čistoty odevu a poriadku v domácnosti. Detský návštevník mal možnosť vyskúšať

prácu s jednoduchou mechanickou práčkou. Okrem ne/známych zariadení akými boli prvé typy pracích strojov, žehličiek, britiev, holiacich strojčekov či vysávačov, lektori svojím poslucháčom objasnili pojmy ako všivák, lavábo, kyjanka, kuľadlo, lúh a ďalšie. Vysvetlili historické procesy súvisiace s praním, žehlením a sušením bielizne. K dispozícii boli aj ukážky vyšívaných uterákov, vreckoviek, ženského spodného odevu a drevených štipcov na prádlo. Výstava bola ideovo rozdelená

na tri samostatné časti tvoriace homogénny celok, a to: 1. Telesná hygiena; 2. Hygiena bývania; 3. Odevná hygiena a pranie. Výstavu dopĺňali tri veľkoformátové banery s textom približujúcim historické súvislosti vývoja hygieny všeobecne a na Kysuciach. O hygienických pomeroch na Kysuciach na prelome 19. a 20. storočia a v prvej polovici 20. storočia zanechali vynikajúce správy lekár Ivan Hálek a štátny úradník Aurel Rutšek. Výstupom z výstavy bol taktiež plnofarebný informačný bulletin s unikátnymi fotografiami a sprievodným textom.

1. Telesná hygiena

Išlo o činnosti zamerané na zabezpečenie čistoty tela a telesného zdravia. Základom telesnej hygieny bolo denné umývanie chladnou vodou ráno a pred jedlom. V sobotu večer alebo v nedeľu ráno sa umývalo teplou vodou do pol tela alebo sa kúpalo v koryte. Častejšie bolo kúpanie detí do 6 mesiacov veku a letné kúpanie. Čas kúpania v potokoch a riekach bol vymedzený od Jána do Bartolomeja. Ženy si vlasy umývali a česali raz týždenne pri kúpaní, často v dažďovej vode, a to mydlom, slabým roztokom líhu alebo srvátkou. Na zmývanie vlasov používali rôzne bylinné odvary, najčastejšie žihľavový, rumančekový a brezový. Pevné okrucanie a spleť vlasov spôsobovalo ich vypadávanie. Pravidelné nebolo ani strihanie nechťov (Dieťaťu v prvom roku života ich mala matka len ohrýzať). Do prvej polovice 20. storočia bola chabá i hygiena ústnej dutiny. Čistenie zubov bol viacmenej neznámy pojem. V mestách často jestvovali mestské kúpele, kde svoje služby poskytovali i holiči a ránhojiči. Súčasťou hygieny mužov bolo holenie. Muži sa zvykli holiť v nedeľu. Holili sa britvou, mydlo na

tvár nanášali krátkou štetkou. K holiacim potrebám patrilo malé zrkadlo. Ako dezinfekcia po holení sa používal čilský liadok. V 19. storočí existovali dva spôsoby úpravy mužskej tváre – hladko vyholená tvár bez fúzov alebo s fúzami. Fúzy bývali dlhšie, móda krátkych fúzov nastala až v 20. storočí. Bradu nosili skôr muži v mestách ako na dedinách. Strojčeky na holenie so žiletkami sa začali používať až v druhej polovici 20. storočia

2. Hygiena bývania

Išlo o činnosti a praktiky zamerané na čistotu a údržbu domu, jeho priestorov a okolia. Vonkajšie aj vnútorné steny hlinených, murovaných, ale aj zrubových domov, ak boli omazané vrstvou hliny sa pravidelne na jar pred Veľkou nocou a na jeseň pred hodmi mazali hlinou a bielili vápnom. Hlinená podlaha sa štyri razy ročne vymazala hlinou, do ktorej bol na spevnenie pridávaný dobyččí trus. Drevená dlážka sa raz týždenne vydrhla vodou. Podlaha sa každý deň zametala. Pred blchami a plošticami v posteli sa chránili listami orecha alebo stebkami rasce, ktoré vkladali do slamníka. Na lapanie múch v interiéri slúžili sklenené alebo lepkavé mucholapky. K úrovni hygieny bývania neprispieval ani veľký počet osôb, ktorý spával v jednej miestnosti, v zime často aj s mláďatami zvierat. Veľmi nízka úroveň bývania bola v tých oblastiach, v ktorých sa do začiatku 20. storočia zachovali tzv. dymné izby. Súčasťou hygieny bývania bolo aj udržiavanie dvora a príľahlej časti ulice. O ochranu a čistotu studní a zdrojov vody v obciach sa starali ich užívatelia. Čistotu verejných priestranstiev zabezpečoval richtár. O čistotu miest sa starala mestská rada. Dôležité bolo čistenie studničiek, čistenie povrchových prameňov, ktoré patrilo

medzi tradičné jarné povinnosti skupiny mladých slobodných mužov. Čistenie vodných zdrojov bolo praktickou záležitosťou, ale aj magickým úkonom.

3. Odevná hygiena a pranie

Išlo o činnosti zamerané na čistotu a údržbu odevu. Základom odevnej hygieny bolo pranie alebo vyváranie, s následným škrobením a hladením odevu. Muži si košeľu a ženy rukávce vymieňali raz týždenne. Spodný odev sa vymieňal zriedkavejšie. Vrchný odev sa striedal podľa príležitosti nosenia. Súčiastky pracovného odevu sa používali dlhšie. Pastieri zvykli celé leto nosiť košeľu vyvarenú v masle, a tak chrániacu pred vlhkom. Nenosené odevné súčiastky sa držali v truhlách alebo skriniach. Špinavé šaty boli odložené v komore na žrdke, aby sa vetrali. Posteľná bielizeň sa vymieňala, až keď bola viditeľne špinavá, v lete až po ukončení poľných prác. Pranie je čistenie odevných súčiastok a bytového textilu pomocou vody a prácich prostriedkov, najčastejšie mydla. Farebné odevy sa prali v koryte na prácej doske s mydlom, iba v teplej vode. Len bielizeň a bytový textil sa vyvárali v mydlovom roztoku v kotle alebo veľkom hrnci. Vypratý odev a textil v potoku vyplákali a sušili rozvešaný na plote alebo žrdke. Staršou formou prania bolo zváranie. Zväčša sa pralo až vtedy, keď sa nahromadilo väčšie množstvo špinavého odevu. Znečistený odev a bytový textil sa skladoval na vzdušnom mieste, spravidla v komore. Ešte začiatkom 20. storočia bolo zvykom prať v dlhších, aj mesačných intervaloch. Častejšie sa pralo v letnom období, vždy v určité dni v týždni. Vždy sa pralo pred Vianocami a Veľkou nocou. Rubáše a košele sa právali v lúhu

pripravenom z bukového popola. Hladili sa gúľaním na valcoch pomocou ručného mangľa. Košele boli dokonale vybielené na slnku. Neskôr sa na pranie používalo mydlo. Právalo sa pri potoku. Používal sa stolec a piest na búchanie. Modrotlačové šorce sa prali iba v mäkkej letnej vode, aby nepúšťali farbu. Sušili sa v tieni. Živôtky sa neprali. Zápony sa prali v mäkkej potočnej vode, čierne sa sušili v tieni, obrátené na rub, biele na slnku. Biele sa mierne škrobili i modrili, pracovné a čierne sa neškrobili.

Dr. Ivana Hálek a Aurel Rutšek o hygieny na Kysuciach

Problematike hygieny na Kysuciach na začiatku 20. storočia venoval najväčšiu pozornosť Dr. Ivan Hálek. Lekársku prax v Čadci vykonával v rokoch 1901 až 1905. Aj napriek krátkemu pobytu na Kysuciach sa stal nepísaným sociológom tohto regiónu. Hlavnú príčinu hygienických nedostatkov kysuckého ľudu videl v krajnej chudobe. Ako sprievodcu-hygienika po Kysuciach sám seba predstavil v diele *Ako ozdraviť našu dedinu* (1929). Poukázal na hygienické nedostatky a hľadal spôsoby ako by ich bolo možné odstrániť. Hálek sa osvedčil ako popularizátor letného kúpania v bystro tečúcich chladných vodách slovenských potokov a riek. Obyvateľov vidieka nabádal, aby takúto možnosť využili, pretože okrem samotnej očisty ponúka prúd vody priaznivý účinok na nervovú sústavu. Chýbali základné hygienické návyky ako umývanie rúk pred jedlom, či používanie mydla a zubnej kefy. Spôsob celodennej očisty spočíval v rannom opláchnutí tváre. Pranie v potokoch a následné plákanie piestom bolo doménou žien. Hálek tento spôsob

považoval za hygienicky i technicky správny, avšak aj pri praní našiel nedostatky. Nápravné opatrenie videl v zriaďovaní obecných vodovodov a následne obecných prácovní so studenou i horúcou vodou. Symbolom dedinskej špiny bola voš. Voš bola prenášačom nákazy škvrnitého týfusu. Ideálne nebolo ani nosenie kroja, hlavne toho ženského. Najnehygienickejšie sa však javili rôzne formy účesov, kde sa skrývalo veľa živej i neživej nečistoty, ktorú čepiec len milosrdne zakrýval. Hlavná časť hygieny sa odohrávala v domácnosti. Hálek po svojich návštevách odvodil pravidlo: „Aká posteľ, taká celá domácnosť.“ Ľudia spávali oblečení väčšinou v tom, čo mali oblečené počas dňa. Na posteli zvykli hromadiť všetku špinavú bielizeň z domácnosti. Takto sa rozširoval trachóm, svrab a ďalšie choroby. Pod posteľou bývala odložená zablatená obuv. Vedľa obuvi kôš so zemiakmi a hrniec na varenie zemiakov pre svine. A niekedy aj kvočka sediaca na hniezde. Kde neboli čisté riady, tam bolo hojnosť múch. Obyvateľom ich prítomnosť nevadila. Ak bol v dome nemocný, vtedy okolo neho lietajúce muchy odháňali lipovou haluzou. A ak chorý len ležal, vtedy mu nad tvárou umiestnili závoj z tylu alebo inej drobno sieťovanej tkaniny. Jedným z hlavných predmetov skúmania Dr. Háľka bol záchod. Odporúčal zavádzanie amerického typu záchodu – drevenej búdky so strechou, okienkom s hustou sieťkou a zasieťovanou vetracou rúrkou. Záchod mal byť od studne vzdialený aspoň 10 metrov. Hálek odporúčal aj používanie záchodových jám – žúmp. Pozornosť venoval aj dostatočnej technickej úprave hnojísk, aby z nich hnojovka netiekla na cesty a do vôd. Voda ako prostriedok hy-

gieny je jej osobitnou problematikou. Problémové bývali najmä otvorené studne, z ktorých sa voda čerpala vedrom. Vedro bolo neraz znečistené, ba navyše z neho pili vodu psy, statok a neraz sa takejto vody napili aj deti. V príbytkoch bývalo otvorené ohnisko, nad ktorým visel kotol, v ktorom sa varilo. Pri rozkúrení bolo potrebné otvoriť okná alebo dvere, aby mal kam unikať dym. Dym dráždil oči. Na povale sa ukladali sadze. Najlepší vynález zo zdravotného hľadiska predstavoval komín. Podlaha v domácnostiach bývala hlinená, no aj z tej bývalo občas len blato. Aby bola podlaha pevnejšia s obľubou do nej stavebník primiešaval kravské lajno. Dlážka mala byť podľa odporúčaní z dosák. Príbytok mal byť bez nadmernej vlhkosti a mal mať vhodné obloky s možnosťou vetrania a priechodu svetla do interiéru. V obytnej izbe sa neraz objavila sviňa, krava, teľa či koza. Mnohí kysuckí gazdovia aspoň na zimu pritúlili do príbytku hoviadko.

Zostavovateľom zaujímavého rukopisného diela *Kysucké Nové Mesto z hľadiska sociálno-zdravotníckeho* (vzniklo okolo 1930) je Aurel Rutšek. Hlavným predmetom diela je analýza hygienického stavu kysuckých domácností. Domy v odľahlejších miestach boli drevené, s malými oknami, tie sa na zimu za debňovali. Obytné miestnosti boli malé, spravidla len s izbou a kuchyňou, ktoré boli niekedy spojené do jednej miestnosti a spávala v nich celá rodina. Nocovalo sa aj na poválach, maštaliach a komorách. Medzi ďalšie nedostatky vidieckych obydlí patrili: zlá cirkulácia vzduchu, nepriepustnosť prirodzeného slnečného svitu, hospodárske zvieratá v interiéri, chýbajúce priestory na umývanie, nedostatok záchodov, blízkosť maštali,

vlhkosť, zlé osvetlenie, množstvo blích, vši a iného hmyzu. Ako toaleta slúžili odkvapy pri stenách, kroviská, hnojiská. Už nejaký čas sa ako podmienka novostavieb stanovovalo aj vystavenie záchoda, čo sa v praxi príliš nedodržovalo. Hnojiská bývali takmer celoročne uskladnené pred domami. Cez hnojiská sa chodilo, a takto sa hnoj i blato dostávali do príbytkov. Výsledkom biedy a zlých pomerov boli choroby, epidémie a alkoholizmus. Samozrejme, jestvovali priepastné rozdiely medzi chudobným a napr. bohatším mestským obyvateľstvom, bývajúcim v murovaných domoch s niekoľkými priestranými izbami, kde sa nachádzala aj kúpeľňa a na vykonávanie domácich prác mali gazdiné pomocnice a slúžky. Nové hygienické návyky

prinášali zo sveta aj návratilci z Ameriky, prípadne podomoví obchodníci. Podlahu z udupanej hliny nahrádzali drevenou, budovali komíny, prekážalo im česanie v kuchyni, ale i zimovanie domácich zvierat v interiéri. Aj voda na pitné účely sa musela brať zo studne a nie z potoka. Mnohí iniciovali postavenie latríny, kritizovali bežne rozšírené močenie v pitvore a vyžadovali častejšie vetranie miestností. Išlo o významné zmeny, nielen v porovnaní s informáciou, že ešte na prelome 30. a 40. rokov 20. storočia istý starec z Nesluše kropil prašnú hlinenú dlážku zmesou ľudského moču a pomyj. O nápravu a zlepšenie takýchto pomerov sa snažila osvetová činnosť štátnych orgánov, lekárov, učiteľov a rôznych spolkov.

Pramene a literatúra

Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru. [online]. Dostupné na internete: <<https://www.ludovakultura.sk>>.

Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska 1. Bratislava : VEDA, 1995.

HÁLEK, Ivan: *Ako ozdraviť našu dedinu*. Bratislava : Osvetový zväz pre Slovensko, 1929.

KLÁČANSKÝ, Róbert: Slovenské školstvo na Kysuciach v prvých 10. rokoch. In: *Kultúrny vývoj Kysúc (Horných) v rokoch 1918 - 1928*.

PRANDA, Adam: *Výskum ľudového kroja, Horný Vadičov 1959*. Výskumný materiál č. 73. Dokumentácia Kysuckého múzea.

RUTŠEK, Aurel (zost.): *Kysucké Nové Mesto z hľadiska sociálno-zdravotného* (okolo 1930). Rkp, zb. fond Kysuckého múzea.

ŠUSTEKOVÁ, Ivana: *Podomoví obchodníci z Kysúc*. Nitra : Filozofická fakulta UKF v Nitre, 2008.

Etnofolk: online, dostupné na internete [//www.uetnofol.sk](http://www.uetnofol.sk)

Novinky

Z výstavy „Čistota pol života“ (Foto: A. Paráčová)

Z výstavy „Čistota pol života“ (Foto: A. Paráčová)

Z výstavy „Betlehemy
ako ich nepoznáme“
(Foto: A. Mozolová)

„Betlehemy ako ich nepoznáme“ v Kaštieli Radola

ALENA MOZOLOVÁ

Kysucké múzeum, kultúrna organizácia Žilinského samosprávneho kraja, pripravilo v priestoroch renesančného kaštieľa v Radoli zaujímavú výstavu „Betlehemy ako ich nepoznáme.“

Na výstave, ktorá potrvá do 26. januára 2025, sa nachádza vyše 300 unikátnych betlehemov z tvorby Jozefa Práznovského zo Žiliny. Autor sa venuje kresbe, maľbe, grafike, kolážam, kombinovanej technike a plastike. Tvorí figuratívne kompozície s citom k farbe a priestoru. Je zakladajúcim členom Združenia nezávislých výtvarníkov ARTEFAKT.

Tvorbe betlehemov sa venuje už 25 rokov. Doposiaľ ich vytvoril viac ako 1400 kusov. Na ich výrobu využíva hlavne prírodné materiály. Figúrky vyrezáva z dreva, z vápenca, z pieskovca, z pálenej tehly alebo sú vymodelované z hlíny, či moduritu. Miniaturne betlehemy sú vytvorené z rybích kostí, z jadierok ovocných plodov, z kôstok rôznych tekvic a ovocia. Tie úplne najmenšie figúrky vysekáva do ryže. Prvý betlehem, ktorý prebudil jeho záujem o sakrálne umenie, vytvoril z dreva. Pri tvorbe miniatúrnych betlehemov používa ostré lekárske skalpely, vhodné na

precíznu prácu. „Keď robím malé maštalčky z lieskového orecha, pistácie, z liči, tak útle postavičky vyrezávam celý týždeň. Ďalší týždeň ich pozorne maľujem, musím čakať pokiaľ farby uschnú. Takto som doteraz vytvoril tisícky malých, väčších postavičiek z mnohých rôznorodých materiálov. Až nasledujúci týždeň začne samotná inštalácia viacerých postavičiek na svoje miesto. Až potom je vidieť, že som niečo spravil,“ objasňuje autor.

Na výstave možno vidieť betlehem v rôznych orechových škrupinách ako sú kokosové, vlašské, lieskové aj cudzozemské. Najmenší bol vytvorený do škrupinky z pistácie. Z plodov používa hrozno, liči, avokádo, mango, papaju, ananás, granátové jablko, figy, a iné. Opracoval aj bambusové listy, či tekvičky. Vo vystavených betlehemoch sú zakomponované aj mušle, lastúry, hviezdice a mnohé iné dary mora. Na betlehemske stĺpy, či oporu pre strechy využíva dikobrazie ostne. Inšpirovali ho aj kamene. Jeho „Betlehem z riečneho kameňa“ získal minulý rok 3. cenu na výstave betlehemov „Greccio

2023“ v Žiline. Výstavu dopĺňajú aj obrazy z autorovej tvorby.

Autor je držiteľom certifikátu o zápise do Slovenskej knihy rekordov za najväčší počet vystavených betlehemov od jedného autora (538 ks) a zápis za najmenší vyrobený betlehem v zrnku nového korenia (6 x 6 mm). Certifikát si prevzal z rúk komisára na vernisáži svojej výstavy v Kaštieli Radoľa v roku 2010.

Okrem domácich výstav sa zúčastnil aj zahraničných. Najcennejšou je účasť na celosvetovej výstave betlehemov v Ríme v roku 2009 v kostole Santa Maria del Popolo, kde predstavil 10 betlehemov, ktoré sa dostali do celosvetového katalógu. Od roku 2014 je členom svetovej federácie betlehemárov UN-FOE-PRAE so sídlom v Ríme. Jeho betlehemy mali možnosť vidieť na výstave aj pútnici v Lurdoch a Medžugorí. Nachádzajú sa aj v Indii, Kanade, Portugalsku, Španielsku, Francúzsku, Turecku, Taliansku, Švédsku a Nemecku.

KYSUCKÝ MÚZEJNÍK

ELEKTRONICKÝ POPULÁRNO-VEDECKÝ
ČASOPIS KYSUCKÉHO MÚZEA

ČÍSLO 2 • 2024 • ROČNÍK V.

Vydáva
Kysucké múzeum,
organizácia v zriaďovateľskej pôsobnosti
Žilinského samosprávneho kraja
Moyzesova 50
022 01 Čadca
www.kysuckemuzeum.sk

Za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori!

Šéfredaktor:	MGR. ANDREA PARÁČOVÁ
Zodpovedný redaktor:	MGR. HELENA KOTVASOVÁ
Redakčná rada:	MGR. TOMÁŠ ADAMČÍK, PHD.; PHDR. MARIÁN LIŠČÁK, PHD.; MGR. DANKA MAJERČÍKOVÁ
Grafická úprava:	MGR. MARTIN TURÓCI, PHD.
Kontakt na redakciu:	kysuckemuzeum@vuczilina.sk

ISSN 2729-7446

Hlavný mediálny partner:

